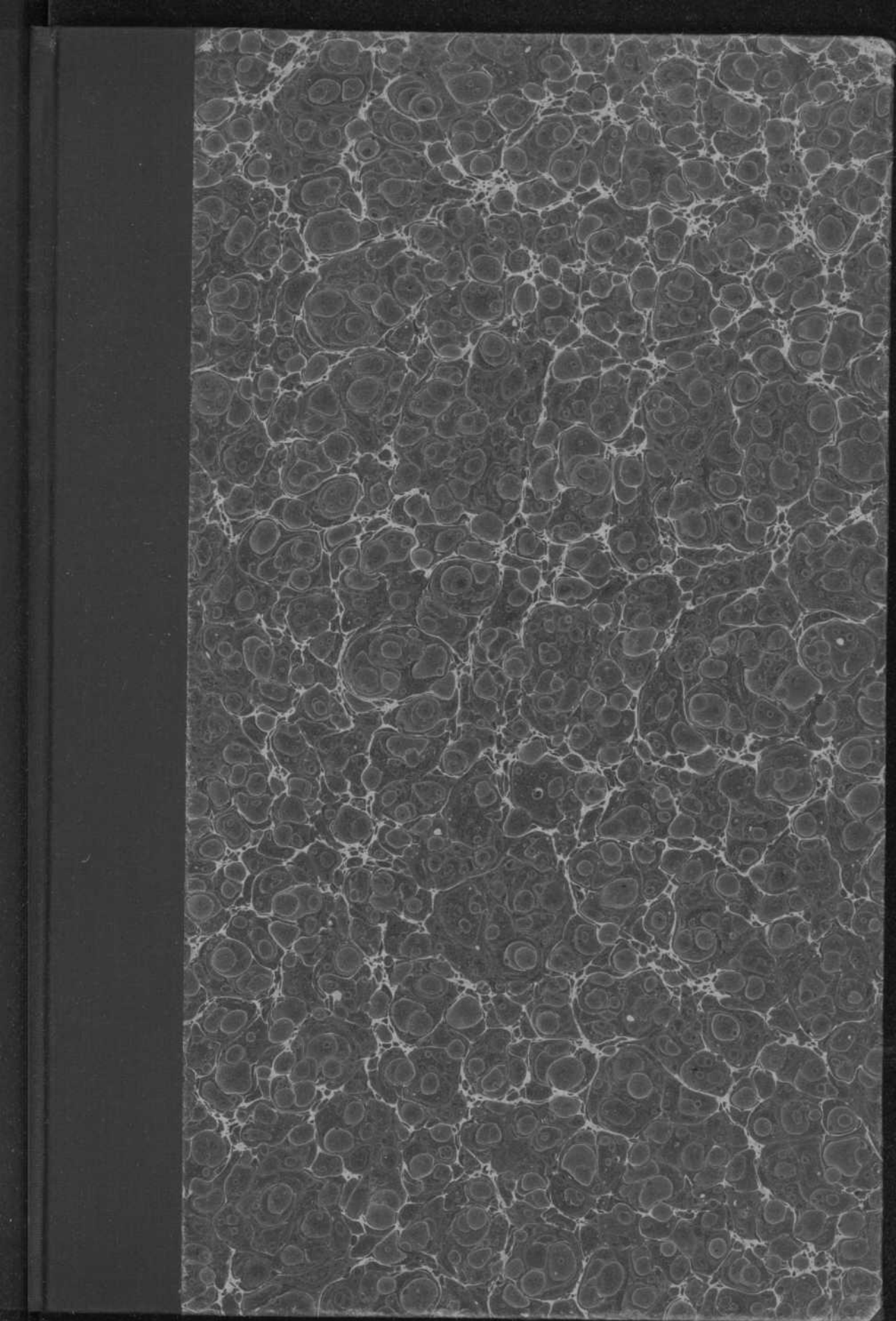
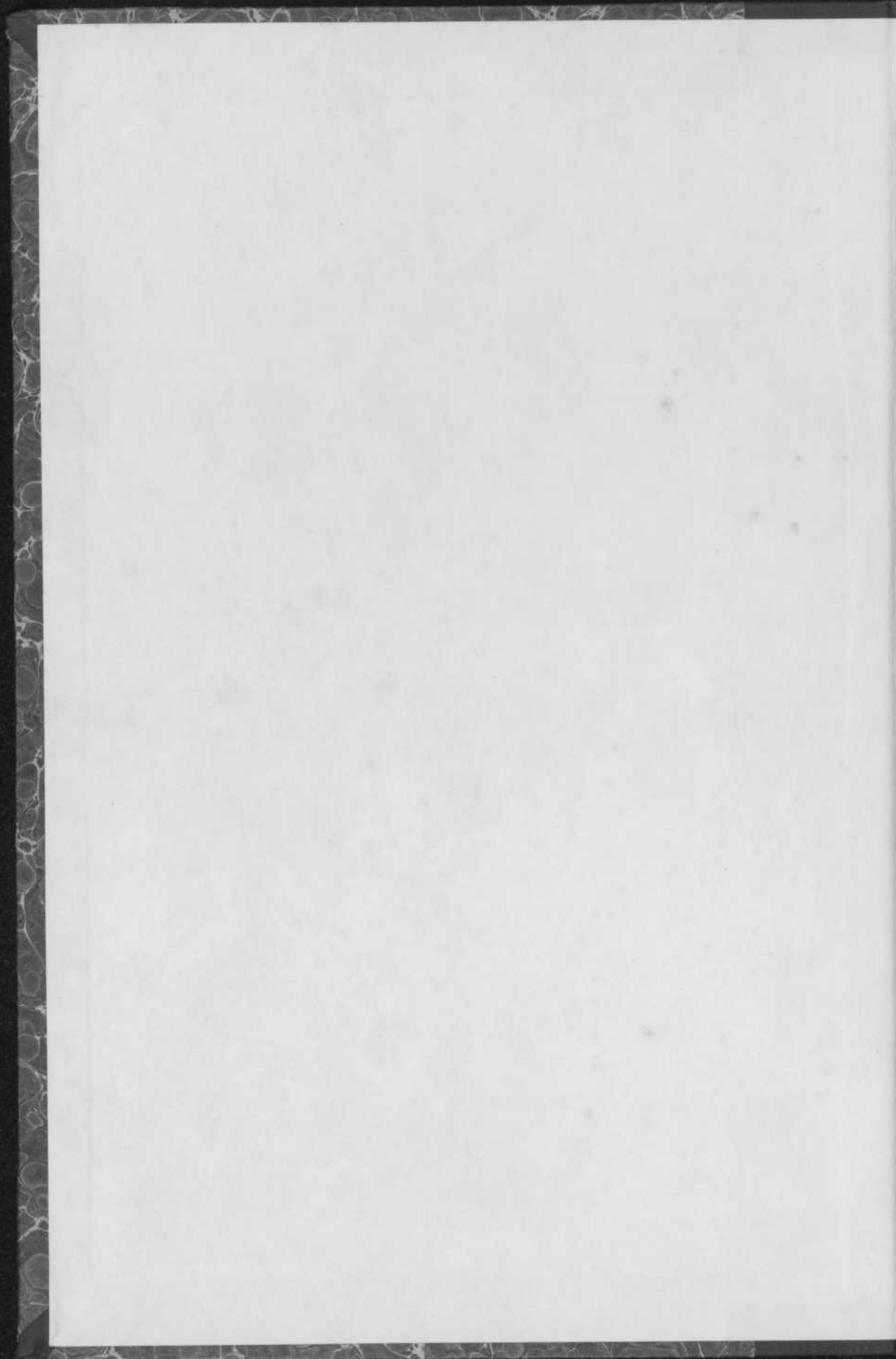

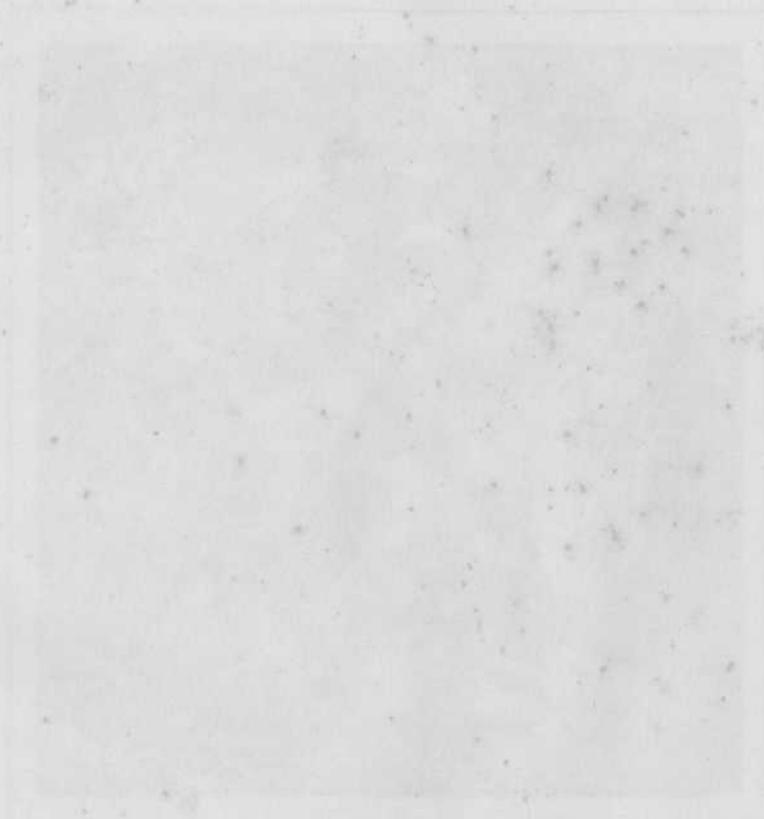

DE MYSTERIEN VAN MITHRAS

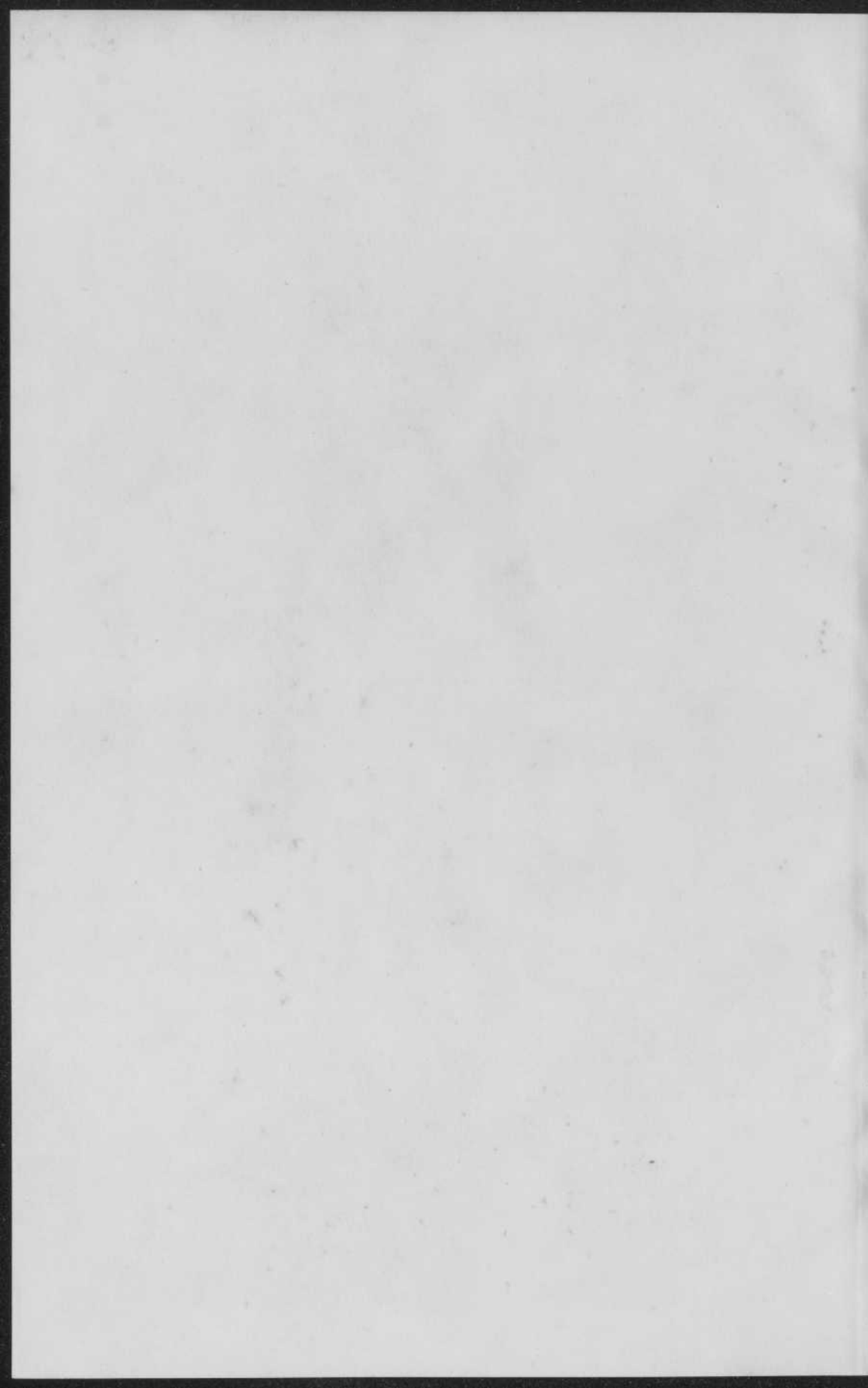
DOOR J. J. LAMMERS

W. G. J. VAN DER GON

DEEL I. DE MYSTERIEN VAN MITHRAS

AMSTERDAM

Prijs f 0.75.

DE MYSTERIËN VAN MITHRAS

(MET 7 ILLUSTRATIËN)

DOOR

MA CA DENIER VAN DER GON

MAC. UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
'S-GRAVENHAGE
1911

I.E.S

EX LIBRIS

**GR.: O.: D.:
NEDERLANDEN**

Nr.

2373

BIBLIOTHEEK
GROENINGEN

DE MYSTERIËN VAN MITHRAS

Niettegenstaande de Mithras-dienst gedurende de eerste eeuwen onzer jaartelling over het grootste gedeelte van Europa verbreid was, een fellen wedstrijd hield met het Christendom en dit bijna uit Europa deed verdwijnen, weten wij toch weinig van dien dienst, van die Mystериëи. Wat de Kerkvaders van de leerstellingen en riten dezer Mystериëи wisten mede te deelen, geeft ons op de hoofdzaken weinig licht en wij moeten ons dus wel verwonderen over de groote trouw, waarmede de volgelingen van Mithras uit alle standen en gedurende enkele eeuwen hun woord van niets te zullen verraden, gestand deden.

Geduld! De aarde zelf geeft telkens een van de aan haar toevertrouwde geheimen terug en de immer behoedzamer te werk gaande opgraver en verzamelaar haalt niet meer zoo onbezonnen de muren omver, om een eenvoudig aarden lampje te voorschijn te brengen; hij gaat nu omzichtiger te werk en begint zich ook meer en meer af te vragen het verband van het onderdeel tot het geheel, daar dit te kennen de waarde van de vondst verhoogt.

Over een groot deel van Europa — van de oevers van de Zwarte Zee af, door Oostenrijk en Italië tot in de Rijnprovincie, en van de grenzen der Sahara door Spanje en Frankrijk wederom tot in Duitschland en van daar door België, Nederland tot hoog in Engeland — hebben deskundigen hun onderzoekingstochten uitgestrekt; voornamelijk in Italië, Oostenrijk en Duitschland. Zij hebben ondergrondsche tempels blootgelegd, verwonderlijk schoone marmeren bas-reliefs en daar en elders allerlei meer of min kostbare voorwerpen ontgraven. Door hen

zijn de opschriften aan den voet van vele nog bijna geheel gave altaarstukken en beelden ontcijferd en nu en dan is een papyrusrol ontdekt, die vertaald wel is waar weinig, maar toch steeds meerder licht werpt op den godsdienst en op zijn ceremoniën.

Maar wie zal voor ons de in de meeste gevallen verwoeste tempels weer opbouwen, wie zal de godenbeelden op hun plaats stellen, de lichten ontsteken, het reukwerk verspreiden, den priester voor het altaar roepen en de geloovigen doen samenstroomen? Wie zal ons de gewijde liederen zingen, de offeranden aandragen en het vuur op het altaar doen ontvlammen? Wij kunnen slechts trachten eenig licht te ontvangen, door onze gedachten over al deze dingen te laten gaan.

Wat ons in elk geval ten deel kan vallen, is het verkrijgen van een beeld der cycluswet. Wij zullen op nieuw zien, dat alle dingen onderworpen zijn aan tijden van opkomst, van bloei en van verval en leeren het breken van een ouden vorm, als dien van een godsdienst, niet te betreuren; wel wetende dat met de tijden ook al wat uiterlijk is, verandert. Datgene wat eenmaal van alles de geest was, is en blijft immer. Het leven gaat niet te niet, het komt alleen vrij van elken vorm, zoodra deze verouderd is, en snelt dan voort op zijn baan der evolutie, telkens nieuwe vormen opbouwende en deze later weer verlatende. De lange reeks van versleten vormen, die alle duidelijk eenzelfde leven gediend hebben, toont ons dat het leven zelf onvergankelijk is.

Hoe, vragen wij ons af, is het toch gekomen, dat de leeringen van het Mazdeïsme, hoewel in den zeer gewijzigden vorm van den Mithrasdienst, tijdens de regeering der Caesars bijna de alles overheerschende godsdienst van het Romeinsche rijk werd?

Evenmin als de Helleensche denkbeelden bij de Perzen ingang vonden, was het aan de Grieken en Romeinen mogelijk sterk en voor langen tijd onder den invloed van het Oosten te komen. De Mazdeesche en de Grieksch-Latijnsche wereld schenen elkaar als bij instinkt vijandig gezind en desnietteenstaande drongen de Oostersch gekleurde leeringen, schoon in gewijzigden vorm, meermalen in het Westen door.

Onmiddellijk werkte het Mazdeïsme in op het Europeesche denken, toen Rome het Oostelijk deel van Klein-Azië veroverd had, dat zelf sterk den invloed ondervonden moet hebben van den godsdienst der alles veroverende Achaemenidae, de Perzische vorsten, t. w. Cyrus,

Darius, Xerxes e. a. Met de verovering van Egypte in de 6^e eeuw v. Chr. door de Perzen, verbreidden de Mazdeesche leeringen zich steeds verder en de zegepraal, door Alexander den Grooten over het Oosten behaald, bracht Griekenland in een nauw verband met de landen, waarvan Alexandria het middelpunt werd en de zetel eener groote beschaving. Zeer onder den invloed van het Chaldeesche element, gingen het godsdienstig en wetenschappelijk denken nauw samen.

In Klein-Azië leefden sedert onheugelijke tijden en in stille eenzaamheid en verborgenheid groepen Magiërs, Iraansche priesters, die uit Babylonië derwaarts getrokken waren en, met de Westersche beschaving voeling houdende, langzamerhand een oorspronkelijke leer samenstelden.

In het begin onzer jaartelling zag men hen plotseling te voorschijn komen in Europa en zich in de dalen van Donau en Rijn tot in het hart van Italië neerzetten. De leeringen dezer Magiërs waren niet zuiver Iraansch, doch van zeer gemengden aard. Afgezien nog van de hervormingen, ontstaan vóór zij hun Arische woonplaats hadden verlaten, waren daarna vele Semitische bestanddeelen er aan toegevoegd. Eenerzijds gingen deze leeringen over Syrië naar het Helleensche Griekenland. Anderzijds koesterden zij zich in Armenië, Pontus en Cappadocië (d. i. Oostelijk Klein-Azië), namen daar waarschijnlijk weer eenige inheemsche bestanddeelen op en vonden van daar hun weg over de Zee langs de militaire wegen naar het Romeinsche rijk. Het was deze vorm der leeringen, dien wij kennen onder den naam van de Mystериën van Mithras.

In het jaar 66 n. Chr. trok Tiridates, de koning der Parthen, na menigen bloedigen strijd, doch ditmaal als vriend, Klein-Azië en Griekenland door tot vóór de poorten van Rome, alwaar hij door Keizer Nero feestelijk verwelkomd werd met zijn gevolg van Magiërs, waarzeggers en dienaren. Gekomen om den steun van Nero in te roepen, trachtte hij dezen vorst aan de voeten van den god Mithras te brengen, terwijl hij zich geen moeite ontzag overal bekeerlingen te maken.

Zoo kwam het denken der volkeren van het Westen sterk onder den invloed van het voor de meerderheid zeer aantrekkelijk geloof, en de menigte stroomde naar het altaar van dezen vreemden god. Doch de veroveraar werd in zijn zegetocht gestuit overal, waar hij tegenover het Christendom kwam te staan.

Justinus, de Martelaar, schreef omstreeks het jaar 150 n. Chr. een verhandeling ¹⁾ over het Christendom. Daarin wijst hij op de groote overeenkomst tusschen de beide godsdiensten. Mithras en de Christus, (want de overlevering, welke Justinus raadpleegde, spreekt van een grot te Bethlehem) ²⁾ worden beiden in een grot geboren. Bij beider geboorten zijn herders tegenwoordig, die het Goddelijke kind aanbidden ³⁾. Beide godsdiensten hebben de leer der verlossing. De leden doorloopen verschillende graden, zijn aan talloze beproevingen onderworpen, hebben dezelfde sacramenten van den doop en het avondmaal en kunnen de onsterfelijkheid verwerven en met hun God vereenigd worden.

Beide godsdiensten hadden hun Mystериëи, Genootschappen welker leden elkaar broeder noemden. De volgelingen van Mithras hielden den Zondag heilig en vierden den 25sten December, den geboortedag van Sol, de Zon, tevens als geboortedag van hun held Mithras. Nu eens zijn Mithras en Sol één wezen, dan weer is Sol de dienaar, de wagenman van het stoffelijk voertuig van den god Mithras; maar, hoe dit ook moge zijn, Mithras beschouwd als de held eener zonnemythe, viert zijn geboortefeest, de „Natalis Invicti”, na den kortsten dag des jaars. Het is niet onaardig op te merken dat juist negen maanden van te voren, op den 25sten Maart, de Hilaria, het Lentefeest der Magna-Mater-Mystериëи gevierd werd, welk feest alweer samenviel met het feest van de Heilige Annunciatie bij de Christenen. Op den 25sten December begonnen in later tijd de Christenen de geboorte van hun Heer te gedenken, waardoor de Christelijke Kerk dit profane feest heiligde, hetwelk zij niet vermocht af te schaffen.

Zien wij den Christus afgebeeld met het Lam, Mithras zien we

1) Justinus de Martelaar; „First” en „Second Apology”, Deel II resp. par. LIV, LXII en LXVI; par. XIII.

2) In het tweede hoofdstuk van het Lucas-evangelie wordt gesproken van een „kribbe”, waarin het kindeke Jezus gelegd werd en dit heeft aan een stal doen denken, die echter nergens genoemd schijnt dan in de tweede plaats. Een grot of hol vinden wij meermalen vermeld, o. a. in het proto-evangelie van Jacobus en het evangelie van den pseudo-Mattheus.

3) F. Nork. Mythen der alten Perser als Quellen christlicher Glaubenslehren und Ritualien (Leipzig, 1835) geeft een titelplaat, die de geboorte van den God Mithras voorstelt en aan een voorstelling in de katakomben te Rome ontleend is. Wij zien hier den jongen God in een soort wieg (ark?) onder een afdak met een os en een ezel. Daarboven de ster in het Oosten. Aan de eene zijde een oude man en een vrouw, aan de andere drie offers brengende personen. Wij stellen ons evenwel de vraag of de voorstelling niet even goed een Christelijke kan geweest zijn.

meestal gezeten op een stier. Het dier, dat als zinnebeeld voor elken Zonne-Held wordt aangenomen, is het teeken van den Dierenriem, waarop de zon bij de lente-evening van zijn tijd is, en dit verandert telkens tengevolge van den teruggang van de nachteveningen. Oannes van Assyrië had het teeken Pisces, den Visch, en wordt als een visch-mensch afgebeeld. Mithras is in Taurus en rijdt daarom op een stier, Osiris wordt vereerd als Osiris-Apis of Serapis, de Stier. Merodach van Babylon werd als stier vereerd, evenals Astarte van Syrië. Wanneer de zon bij het begin der lente in het teeken van Aries, den Ram of het Lam is, hebben wij Osiris weer als lam en evenzoo Astarte en Jupiter Ammon, en het is ditzelfde dier, dat het zinnebeeld van Jezus werd — het Lam Gods.

Dat de invloed van den Mithras-dienst op het Westen groot moet geweest zijn, kunnen wij afleiden uit wat de beeldhouwkunst van de eerste eeuwen onzer jaartelling ons heeft nagelaten. Een oude overlevering getrouw blijvende, hieuwen destijds de groote kunstenaars uit het marmer die verwonderlijke, krachtige gestalten der kosmische goden, die de heeren waren over hemel, winden en elementen. Op de sarcophagen in miniatuur en zelfs boven de portalen der Oud-Christelijke Kerk vond men dezelfde voorstellingen, welke de grot van Mithras versierden.

De Oud-Christelijke Kerk was, hoewel niet altijd in de praktijk, toch in theorie steeds een onverzoenlijke tegenstandster van den beelden-dienst; doch het schijnt, dat het hart van den eenvoudigen mensch, voor wien de uiterlijke vorm zooveel aantrekkelijks heeft, gaarne datgene, wat het vereert, voel- en tastbaar voor zich wil hebben. Daarom was het het buigzame, was het het aanpassingsvermogen van den Mithras-dienst, dat de groote menigte voor den Stier-doodenden God won. Zijn Mysteriën zochten het monotheïsme met het polytheïsme te verzoenen, terwijl het streven naar groote reinheid en een betere levenswijze meer en meer de aandacht deed vestigen op een godsdienst, die op beide krachtig aandrong.

Toch ook schuilde een gevaar onder deze al te groote inschikkelijkheid. Zij toch gaf een ruim veld aan bijgeloof en allerlei vervalsching van de oorspronkelijke leeringen. Niettemin volbracht de Mithras-dienst

een wonder, toen hij tijdelijk over het Westen triomfeerde en wel zoo, dat de staat hem huldigde en koningen en keizers zich onder zijn leden schaarden.

Toen het Christendom en de Mithras-dienst elkander ontmoetten, ontdekten beide tegenstanders met verbazing hoeveel zij gemeen hadden. Doch in stede dat deze overeenkomst hen wees op de mogelijkheid van eenzelfde oorsprong, beschouwde elk hunner zijn eigen leer als de eenig ware en die van zijn tegenstander als louter leugen en bedrog. De strijd tusschen hen was onvermijdelijk en onverzoenlijk; waar zij om streden was de heerschappij over de wereld. De ont-knooping is niet beschreven. Ook weten wij niet hoe fel gestreden werd in de harten der menigte, hoe zij weifelde en niet wist aan wien hulde te brengen, aan den schitterenden God des Lichts of aan der Christenen Vader.

Een bewijs hiervan zien wij in de late verbreiding van den Mithras-dienst in het Westen. In Rome vond de Magna-Mater („de Groote Moeder”) van het jaar 204 v. Chr. af openbare vereering, alsook Isis en Serapis in de eerste honderd jaren n. Chr. en zelfs nog daarvoor. Astarte had tijdens de Punische oorlogen in de hoofdstad van Italië een tempel en vele andere Oostersche godheden hadden dit ook, lang vóór de Perzische Mystериëen zelfs maar genoemd werden. De Perzische Mystериëen en de dienst van Isis, de vereering van Cybele, van Astarte e. a. gingen nauw samen. In Commagene, in Phrygië en in al de streken van Klein-Azië en Egypte, waar de Maan-godin vereerd werd, werd aan Mithras gereedelijk hulde betoond en zoo zien wij later in Rome de Mystериëen van de Magna-Mater, van de godin Aarde, de voedende en koesterende aarde, die elk jaar op nieuw door den Hemel bevrucht wordt, in vriendschap samengaan met de Mystериëen van den god Mithras, die de Middelaar genoemd werd tusschen Hemel en Aarde of de Onderwereld, tusschen Ahura-Mazdao (Ormuzd) en Ahriman. In Griekenland en Italië vinden wij telkens de termen: Terra-Mater, Tellus-Mater (beide: Moeder-Aarde) en Ops-Mater (Moeder-Voortbrengster) en de latere benaming Matres voor de Moeder-godinnen is de hoogste titel bij deze Mystериëen.

In Noordelijk Klein-Azië is eeuwenlang de Mithras-dienst gevierd, doch deze heeft daar geen enkel spoor nagelaten; in het midden en

Westelijk deel van Frankrijk, in Spanje en het Zuidelijk deel van Engeland zijn geen monumenten opgegraven. Doch Italië en vooral de hoofdstad Rome is rijk aan gegevens. De Mithras-dienst vond werkelijk nergens den toestand zoo gunstig voor een snelle en groote uitbreiding. Rome bezat een groot garnizoen, bestaande uit soldaten, die uit alle deelen des rijks samengetrokken, na hun dienstplicht vervuld te hebben, in grooten getale als veteranen er bleven wonen. De grooten des Rijks evenals de Keizer, huisvestten duizenden slaven. De kinderen der vrijgelatenen en die der soldaten werden meerendeels welgestelde burgers, en zij allen of althans 't meerendeel gingen over tot den dienst. Kooplieden, keizerlijke beambten, gijzelingen, vluchtelingen, die met hun gezin en met hun gevolg in Rome een toevlucht zochten, behoorden weldra tot Mithras' ingewijden. Welk een trap van bloei moet deze dienst niet bereikt hebben!

Reeds zijn een honderdtal inscripties gevonden, meer dan een vijf en zeventig stukken van pleisterwerk en een gansche reeks van tempels en kapellen over alle deelen der stad verspreid, is blootgelegd. Het meest beroemde spelaeum is dat wat nog in den Renaissance-tijd als geheel in een grot van het Kapitoel aanwezig was, en uit deze grot is het beroemde Borghese-bas-relief (zie bl. 8) afkomstig, waarschijnlijk van het einde der 2^e eeuw, en thans in het Louvre-Museum te zien.

Een godsdienst, die dus eigenlijk alleen in Rome een werkelijk machtigen invloed deed gelden, kon dan ook, hoewel bijna over geheel Europa zijn tempels tellende, op den duur niet de zegepraal wegdragen. Hij droeg bovendien een Oostersch karakter en bleef dit dragen. Door soldaten en slaven, ook door kooplieden verbreid, kwamen de leeringen bijna uitsluitend tot de garnizoens- en handelsplaatsen. In de provinciën zonder garnizoenen, als in West-Gallië, Spanje, Zuid-Brittanje, Griekenland, Bithynië en Galatië, drong van de schoone gedachten weinig door; Griekenland, nog trotsch op zijn verloren grootheid, verzette zich hevig tegen de intrede van den vreemden God en het was, zooals wij reeds aanmerkten en zooals von Harnack ¹⁾ schrijft: „Het gansche grondgebied der Hellenen had zich voor hem gesloten”. Van een

1) „Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten”. Leipzig 1902).

werkelijken strijd tusschen den Christus en Mithras is in de landen gelegen tusschen de Adriatische Zee en den Taurus, tusschen de Zwarte Zee en de wateren van den Nijl, geen sprake geweest.

Hoe dit zij, de Mithras-dienst verdween ten slotte uit Europa, hoewel de geestelijke stroom tot driemaal toe en langs verschillende wegen over

Pl. I. Het groote Borghese Bas-relief (Louvre-Museum): de Stierdoodende Mithras.

ons werelddeel was getrokken. Eerst oefende die dienst een merkberen invloed uit op het Jodendom en eenige hoofdleeringen verbreidden zich door bemiddeling van de Joodsche koloniën, welke zich gevestigd hadden aan de kusten der Middellandsche Zee; deze leeringen werden later door de Katholieke Orthodoxie overgenomen. Dan was het de

slavenhandel der Syriërs en Levantijnen en niet het minst van alles waren de legercorpsen, die in het Oosten gevormd en telkens verplaatst of ontbonden werden, de oorzaak van het overbrengen der Oostersche leeringen naar het Westen, daar toch de Westersche soldaten naar Westersche garnizoenen of naar huis terugkeerende, spraken over den godsdienst en zijn ceremoniën, die hun zoo lief waren geworden.

Deze tweevoudige strooming liet haar vruchtbaar slib achter en het is dit, het is de kennis die zij met zich voerde op haar wateren, die schijnbaar na het verdwijnen der Mysteriën verloren ging. Doch alleen schijnbaar, want daarna dook zij weer op in een anderen vorm, dien van het Manicheïsme en leefde onder vele andere namen de eeuwen door in alle waarlijk groote Geheime Genootschappen en in de harten van de betrekkelijk weinigen, die naar licht zochten. Deze kennis was het, die overgebracht van eeuw op eeuw, trots pijnbank en brandstapel en gesluierd in de Mysteriën van Orpheus en Bacchus, in de latere Eleusinische Semi-Mysteriën der Grieken, in de Mysteriën van Samothracië, Scythië, Chaldea, in die van Egypte, van Mithras en van het Christendom, juist door haar zorgvuldige omsluiting bewaard is gebleven. Een kennis, welke te allen tijde meer en meer ontsluit kan worden door hem, die het verstand beschaafd heeft, na een vergelijkende studie der godsdiensten gemaakt te hebben, en zodoende tot den oorsprong aller godsdiensten gekomen is, die het gevoel gereinigt heeft van menschelijke onvolmaakheden en zodoende tot het wezen der dingen, dat God is, genaderd is. Hij, die dit Wezen heeft mogen naderen, weet dat het Mysterie van Mithras het Mysterie aller Mysteriën is, hetwelk te leeren kennen het doel van alle bestaan is.

Wij kunnen ons gereedelijk voorstellen, dat het geestelijke leven, hetwelk wij ook in den Mithras-dienst vinden, velerlei vormen moest aannemen, daar geleerden, krijgslieden en slaven een geheel verschillend standpunt in de evolutie innemende, een geheel verschillende inkleeding van het geestelijke licht behoeften. De inkleeding, welke de geleerde wereld het meest aantrok, droeg — zoo zouden wij met de Hindoes zeggen — een Brahmaansch karakter, terwijl die, welke de harten van vorst en krijgsman bekooren kon, meer den Kshattriya-vorm bezat. En het is juist de stempel, dien de krijgsmansstand drukte op de aloude leeringen, aan den Indischen Veda en den Parzischen Avesta ontleend,

waardoor de Mithrasdienst in het Westen zulk een buitengewoon schitterend ceremonieel aanzien had.

Mithras (of Mitra) in Veda en Avesta een god, die naast de andere vereerd wordt, wordt in den dienst van het Westen als Genius van het Licht de plaatsvervanger van Ahura-Mazdao (Ormuzd), symbool van het Vuur.

Door Mazdao, die hem schiep, maar aan zich zelf gelijk maakte, wordt hem een plaats aangewezen in den hoogen hemel, van waaruit hij de wereld bestuurt, terwijl Ahriman, heer der demonen, zijn groote tegenstander, den sceppter over de onderwereld zwaait.

Hoewel wij den Perzischen god meestal „Mitra” genoemd zien, zoo vinden wij o. a. in Friedrich Creuzer's *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, Dritte Aufl. Leipzig 1836—'43, dat Mithras, weergegeven als Sol, de Zon, het symbool is van het vuur, het mannelijke vuur, dat ook in ethischen zin, de louterende kracht is, terwijl Mitra, een maangodin, het symbool is van het zachte, reinigende, en den wil heiligend licht. Naast Mithras, den God des Vuurs en den Genius des Lichts, hebben de Perzische geschriften, de Vuur- en Lichtgodin Mitra, de draagster van de kracht van vuur en licht, de vertegenwoordigster van de stof- of vormzijde des heelals.

Toen de aloude Iraniërs zich van de aloude Hindoes scheidden namen zij in hun Heilig Boek, de Avesta, dezen God des Lichts ook op. Deze nam naast de andere goden een bescheiden plaats in, doch was ook daar, als verdediger van waarheid en gerechtigheid, als God des oorlogs strijdende tegen het kwaad, een bijzondere figuur. Ook daar treedt hij op als Bemiddelaar, als Verlosser, en in den hoogsten zin genomen, is hij aan den Christus gelijk, den tweeden persoon der Drieëenheid. De latere gewijde dichtkunst heeft hem in haar dogmatisch keurslijf gewrongen en ingerijd onder de andere zes Amshaspentas. Toch viel het haar moeilijk zijn schoone krachtige gestalte te buigen, zijn licht te blusschen en daardoor rust ons oog bewonderend op hem, als op den schoonste en heerlijkste van allen.

Voor koning Darius en de overige vorsten uit het huis der Achae-menidae was Mithras de schutspatroon, de Heer der Legerscharen Bij de Babyloniërs was de Arische Ahura-Mazdao niet populair en ook door hen werd Mithras algemeen hooggesteld en als het ware samen-

gesmolten met hun zonnegod Schamash. Langzamerhand zien wij, dat naarmate het Oosten zich meer tot het monotheïsme gevoelt aangetrokken, de voorstelling van den God Mithras zich wijzigt. Als Ahura-Mazdao bij de Perzen meer en meer de hoogste god wordt, speelt Mithras slechts een tweede rol, doch wat Mithras aan rang verliest, wint hij weldra aan vereering. Voornamelijk door het in aanraking komen met de Chaldeërs en hun leeringen, welke een geheel astrologischen grondslag hadden, werd Mithras bij de Babyloniërs en later bij de Romeinen de groote en schitterende figuur, die de verpersoonlijking is van de zegenende natuur. Al wat leeft, voedt en onderhoudt hij.

In Armenië waren de Mazdeesche leeringen samengesmolten met de geloofsvoorstellingen des lands, die te voren reeds sterk gewijzigd waren door een uit Syrië daarin opgenomen Semitisch element. Mithras bleef daar behooren tot een van de hoofdgoden. Evenals in het Westen beschouwde men Hem als den Genius des Vuurs en vereenzelfdigde men hem met de zon. Allerlei legenden waren in omloop omtrent zijn geboorte, o. a. deze, dat hij gesproten was uit het bloed-schennende verkeer tusschen Ahura-Mazdao en Diens eigen moeder. In verschillende streken van Klein-Azië hebben de priesters getracht aan den god, die zoo geliefd was bij de vorsten en bij den adel, een plaats in te ruimen naast hun eigen inheemsche goden. Wij kennen echter de verschillende godsdiensten dezer landen te weinig om te weten, wat deze in dit opzicht ontvingen en weder uitgaven, alleen kunnen wij begrijpen dat er een wisselbetrekking is geweest. In Pontus beeldde men Mithras te paard af als Mens, den op dit schiereiland hoogvereerden Maangod. In Lydië werd het paar Mithras-Anahita, later Sabazius-Anaitus, vereerd. Overal heeft deze vereering van Mithras met de inheemsche goden of godinnen, in welke mate dan ook, er toe bijgedragen om de nauwe betrekking tot stand te brengen tusschen de Mystериën van Mithras en die van de Groote-Moeder, van de Magna-Mater, totdat wij in het Westen de priesters van Mithras niet alleen vrij zien verkeereren met de priesters van de Magna-Mater-Mystериën, maar zelfs eenzelfde priester de functies in beide Mystериën in Mithreum en Metroon zien waarnemen. Lieten de Mystериën van Mithras alleen mannen als leden toe, de Magna-Mater zag uitsluitend vrouwen, zusters genaamd, in

haar gelederen opgenomen. Van de plechtigheden en leeringen dezer Mystериëи weten wij al zeer weinig.

Hoor, hoe de Avesta den lof bezingt van Mithras, den Genius des Lichts, (oorspronkelijk niet anders dan een symbool van den strijd tusschen dag en nacht). Met de voorstelling in de Avesta stemt het anders zoo koele Westen luide in, terwijl het den God Mithras meer en meer vooruitdringt, totdat het Hem, aan wien in verloop van tijd door de latere Perzische theologie een mindere plaats werd toegekend, de oude eereplaats niet misgunde, en Hem zelfs met den Allerhoogste vereenzelvigde.

Immer omzichtig — zegt de Avesta — immer waakzaam, zonder ooit een oog te luiken, beschermt Mithras de schepping tegen de wreede aanslagen der demonen, die in het duister leven; onvermoeid bestrijdt hij hen en vreeselijk drukt zijn toorn op hen. Hoog uit zijn hemelsche woning ziet hij op zijn vijanden neer. Tot aan de tanden gewapend, stort hij zich op hen, vernietigt en verstroot hen. Ook verwoest hij de woningen der goddeloozen en stammen en volkeren hem vijandig gezind, doet hij van de aarde verdwijnen. Met zijn duizend ooren hoort hij al wat voorvalt; waar twee zich veilig wanen, onbespied en ongehoord, hoort hij hun booze overleggingen en zijn wraak achtervolgt hen, waar zij ook gaan. Met zijn tienduizend oogen overziet hij de gansche wereld. Hij is noch de zon, noch de maan, noch het sterrenheir, want zij zijn het, die hem boodschappen wat voorvalt. Aldus kan niemand dien machtigen god bedriegen. Daar hij alles weet, moet hij de waarheid zelve zijn, de vijand van leugen en bedrog, en, daar hij den zwakke tegen den booze beschermt, is hij ook de gerechtigheid. Zoozeer vertrouwt een ieder op hem als op een wet, dat nooit een koop gesloten wordt zonder beroep op hem, en dat de meinedige, schuw vliedende, zich nergens op aarde veilig waant voor zijn alziend oog, overtuigd dat reeds sinds lang zijn snood bedrijf is opgemerkt.

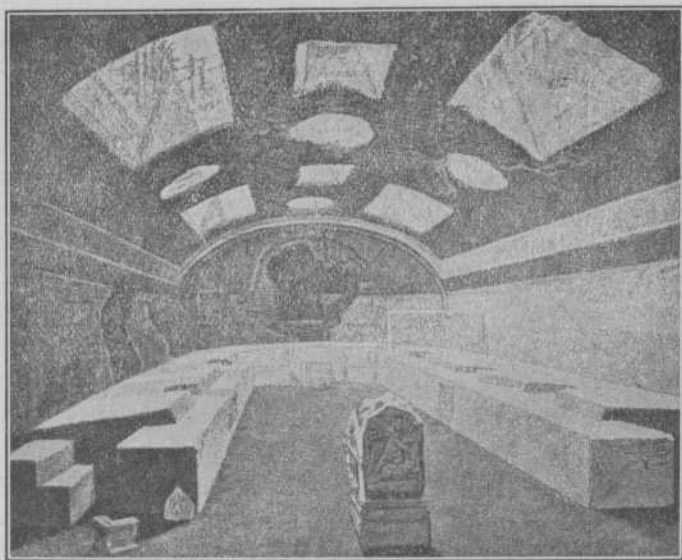
Als na roemrijke overwinning de demonen van den nacht door hem verslagen zijn, zwaait hij met machtigen zwaai de zweep over zijn paarden en met zijn tweewieligen gouden zonnwagen duikt hij zegevierend boven den horizon uit, op de toppen der bergen verschijnende. Vliegensvlug ijlen zijn vier witte rossen het luchtruim door, bestuurd door zijn krachtige hand. Als een stralenkrans golven zijn gouden lokken

om zijn hoofd, nauw bedekt door de Phrygische muts. Het is of zijn sierlijke wijde mantel, los omgeslagen, tot vleugels zich uitspreidt, om zijn vlucht te versnellen. Naast zijn wagen spoedt zich zijn getrouwe fakkeldrager Phosphorus, ook Cautes genaamd, de brandende toorts omhoog houdende, als wilde hij aan den luister van den heer des Lichts niets dan licht, de schoonste aller offeranden toevoegen. Zie hem voortijlen, heuvel op, heuvel af. Overal, waar zijn voet den grond raakt — wij zien Mithras meestal voorgesteld naast en niet in den zonnewagen — keeren vreugde en leven op aarde terug. De warmte, die steeds het licht vergezelt, geeft vruchtbaarheid aan al wat leeft. Mithras weidt het vee, geeft wasdom aan den grond. Hij stort den beker des overvloeds uit over de aarde en siert haar met vruchtdragende gewassen. Hij lescht den dorst van plant en dier, en aan al wat hem eert en liefheeft, schenkt hij gezondheid, kracht, een gevoel van vrede en weelde en een rijke nakomelingschap. Maar niet alleen is hij de gever van stoffelijke welvaart; hij is ook de vriendelijke weldoener, die rust aan het geweten, wijsheid en roem geeft, de eendracht herstelt onder zijn getrouwen, en als een machtig bondgenoot in den strijd hen ter zijde staat. Waar Mithras kampt, missen de slagen van den vijand hun doel; hij vangt ze op en leidt hen, die het goede willen, tot de zegepraal.

Als de avond valt, vouwt de phoenix, de vogel, die ongezien den zonnewagen vooraf vloog, de moede en vaak verzengde vleugels, waarmede hij angstvallig de al te heete zonnestralen van de aarde afwendde, en gaat zich baden in den oceaan, waarna zijn vleugels weder uitbotten. Dan daalt ook Mithras, soms met twee paarden, soms alleen met één paard, de bergen af en stort zich in den afgrond; zijn wagenmenner Sol heeft zijn plaats afgestaan aan Luna. In den afgrond is zijn woning, zijn grot. Phosphorus, die 's morgens met opgeheven hand te toorts dragende, de richting aanwijst, bluscht thans zijn toorts en wendt haar naar omlaag. Ook zijn arbeid is voor heden geëindigd; met zijn verdwijnen treedt de duisternis in en zijn naam geraakt in vergetelheid, of, als men deze thans in duisternis gehulde figuur noemt, heeft men zijn naam verwisseld met dien van Hesperus of Cautopates.

De eerste oudheidkundige opgravingen hadden plaats in de XVIe eeuw. Honderd jaren later werd toevallig een geschonden stuk marmer

gevonden, betrekking hebbende op den Mithras-dienst. In 1719 komt er meer aan het licht en in het begin der 19^e eeuw worden door Zoega 43 monumenten van den Stier-god en 10 van den Leeuw-god als echt erkend en beschreven. Lajard, die in het midden der 19^e eeuw de onderzoekingen leidde, vestigt in 1847 en 1850 de aandacht van Europa op de opgravingen te Osterburken, en die te Saarburch en het is door zijn toedoen, dat een 400 etsen gemaakt zijn van de daar en elders gevonden bas-reliefs, statuetten enz. De namen dier beide

Pl. 2. Mithreum van St. Clementius te Rome

archeologen vinden wij, naast die van anderen, herhaaldelijk door Cumont genoemd.

Onder de plaatsen, waar Mithrea te voorschijn gebracht zijn, noemen wij als de voornaamste: aan de Noordkust van Afrika en wel in Egypte, Memphis en Alexandrië; in Cappadocië Nemrûd Dagh; in Italië: Rome, Capri, Ostia, Antium en Spoleto; in de streken aan den Donau gelegen: Virunum en Carnuntum; aan den Beneden Moezel: Muls; in Hessen en Frankfort: Friedberg, Hedderheim,

Osterburken; Saarburch in de nabijheid van Straatsburg; aan den Rijn: Neuenheim en Bonn en eindelijk in Engeland: de stad Londen.

Toen de eerste bas-reliefs met inscripties gevonden werden, waarop de God Mithras afgebeeld was, gezeten of rijdende op een stier, meende men, dat deze Stier-god een held, een jager was, die een wild dier temde. In den Renaissance-tijd hebben de bas-reliefs van Mithras, begrepen als symbool van offerande, naar men meende, betrekking op den landbouw. De stier is dan het symbool voor de aarde en de god doorwoelt de aarde met zijn zwaard; hij is de arbeider, die de spade in den grond steekt. Het bloed, dat vloeit uit de wond, die de spade gemaakt heeft, is het zinnebeeld van de vruchtbaarheid van den grond. Zon en maan zijn de hemellichamen, die de boer nauwlettend gadeslaat; zij zullen zijn oogst doen rijpen.

In de XVIIe eeuw worden de denkbelden over Mithras ruimer. De Stier-god wordt de Sol Invictus, de Onoverwinnelijke, de Onsterfelijke Zon, voorgesteld door de figuur van Mithras. Dan is de god en zijn voertuig één en Mithras en de Stier stellen tevens de wording der dingen voor. Geest en stof zijn alsdan nog één en onscheidbaar. Zoolang de Avesta, het Heilige Boek der Perzen, dat voor den gewonen mensch het eenige middel is om tot de kennis van den alouden Iraanschen godsdienst te komen, nog niet bestudeerd was, bleef men echter over de Mystериëи van Mithras in bijna volslagen duisternis rondtasten. Met de uitkomst dezer studie en met al de gevonden voorwerpen en hun opschriften, benevens de geschreven teksten tot richtsnoer, zal men eenmaal tot een vollediger begrip van dezen dienst komen en daardoor ook tot een beter begrip van de andere Mystериëи.

Onder al wat met betrekking tot den Mithras-dienst in steen uitgehouwen gevonden is, treft men naast de Stier-doodende godengroep, twee series van groepen aan, die zeer de aandacht trekken. De eerste reeks geeft zes verschillende tafereelen te aanschouwen en is waar schijnlijk een uitbeelding van de wording van den Kosmos. De tweede bevat tien tooneelen en moet een wedergave zijn van al wat in verband staat met de gebeurtenissen in het leven van den Held, van Mithras zelve.

Het Kosmologische tafereel, zeer in het kort hier weergegeven, heeft volgens hetgeen Cumont ons hieromtrent mededeelt, tot hoofdfiguur de Æon, de allerhoogste Godheid.

In verband met het tweede tafereel uit deze serie wordt deze eenzame figuur de verpersoonlijking van den Hemel. Hij wordt weergegeven, dragende een grooten hemelbol. Deze Atlas heeft naast zich een liggende vrouwenfiguur, symbool der aarde. Te zamen zijn zij het Allereerste Paar. Vervolgens geeft het derde tafereel een mannenfiguur te zien, aan welks voet, op sommige voorstellingen, water stroomt, symbool van den Oceaan, de zee van stof. Een Avesta-overlevering zegt hiervan: „Alles kwam uit water tot aanzijn”. De vierde groep, drie vrouwen in lange gewaden, stelt de drievoudige Fortuna voor, de dochter van Hemel en Aarde.

Deze reeks voorstellingen heeft betrekking en voert terug tot den Nacht der Tijden, tot de Alleenheerschappij van Zervan, den Aeon, of Kronos. In het zesde tafereel draagt Zervan de heerschappij der wereld over aan Ahura-Mazdao. In het slottafereel zwaait Ahura met zijn bliksem en slingert de Oproerlingen, de Reuzen, uit den Hemel.

De Heldengroep geeft allereerst de geboorte van den god uit een rots; deze rots of steen wordt aangeduid als „Petra genetrix” (Voortbrengende Steen) en de geheele voorstelling draagt tot opschrift: „Invictus de petra natus”, onoverwinnelijk uit de rots geboren. Meestentijds is deze rots omkronkeld door een slang, hier het symbool van Tijd en Duur, die den kop naar het kind wendt, dat naakt is en half boven den steen uitkomt. Op zijn lokken draagt het een Phrygische muts, in de rechterhand een driehoekig mes, in de linkerhand een toorts. Het primitieve begrip, als zou de hemel een steenen gewelf zijn, wordt bij vele volkeren der oudheid aangetroffen. In de Mazdeesche boeken treft men een zoodanig begrip niet aan, en men meent dan ook dat de Magiërs van Klein-Azië het aan den Mithras-dienst hebben toegevoegd.

In de ondergrondse tempels, sedert blootgelegd, werd meestal een kegelvormige steen aangetroffen, tot opschrift dragend: „Petrae genetrici”. Deze steen, die als heilig beschouwd werd, was het symbool van den hemel, die in dezen vorm vereering vond. Soms wordt de jonge Mithras voorgesteld, dragende een stuk rots op het hoofd, ten teken dat de rots zich bij zijn geboorte spleet om aan het goddelijke kind doortocht te geven. Het is de Kosmologische vertolking, die deze geboorte uit de rots in verband brengt met de geboorte van het licht uit het hemelgewelf, hetwelk ook volgens de Iraansche overlevering beschouwd

werd een vaste zelfstandigheid te zijn. De Mithras-beeldhouwkunst heeft de geboorte van den God zoo vaak afgebeeld, dat men hieruit veilig besluiten kan, van hoe groot gewicht voor den godsdienst de geboorte van Mithras uit een rots geweest is.

Het tooneel als een zonnemythe genomen, heeft betrekking op het opgaan, de geboorte der zon, van achter de bergen uit. En het geheel nog wat nauwer opgevat, schijnt het het groote geheim te ontsluiëren, namelijk dat van wat wij zouden willen noemen de geboorte der eerste vonk, der allereerste uitstorting van leven op aarde.

Om tot ons onderwerp terug te keeren. Bij de geboorte wordt de Schepping overstroomd van een schitterend licht, uitstralende uit de millioenen hemellichamen. Het zijn de atomen, waaruit de Kosmos wordt opgebouwd.

Indien wij wat meer doordringen in het voor ons oog verborgen leven, dat sluimert in de delfstof, dat ontwaakt in het dier en dat in den mensch zich vervolmaakt, komen wij tot het besluit, dat het deze eerste vonk, of deze eerste uitstorting van leven op aarde is, die in de delfstof vastgelegd wordt. De tweede uitstorting is een verinniging, versterking van de kracht van dit leven; de derde uitstorting wordt door Basilides genoemd „het Zoonschap”, wat hetzelfde is als de Christuswording. Het is daarom van aanbelang de aandacht te vestigen op het tooneel volgende op dat van den uit de rots geborenen Mithras, waar van een grooten boom, den levensboom, met dik gebladerte, een jonge man met Phrygische muts en overigens geheel naakt, afsnijdt en plant een tak, welke bladeren en vruchten draagt.

Het leven begint zich duidelijk te vertoonen als het sap van den boom. Het sap van den boom des levens, ook wel het vocht, dat bereid wordt uit de vruchten van dezen zinnebeeldigen boom, wordt door de Perzen Haoma, door de Hindoes Soma genoemd. Het is de onsterfelijkheidsdrank, die gedronken den mensch het eeuwige leven schenkt.

Hij die de stof formeerde, Ahura-Mazdao, de Schepper, maakte Mithras gelijk aan zichzelf en zond hem uit, als de eerste onder alle goddelijke vonken, gespat uit het Goddelijke Vuur. Al deze vonken begeven zich dus nu uit op hun tocht, nemen kleederen, lichamen, aan van steeds grovere en grovere stof, totdat zij onbestemd voortdrijvende, op den eersten machtigen levensstroom, het delfstoffenrijk

naderen. Het zijn de geboorte en de groei van Mithras, (uit de rots, zie pl. 3) die het algemeene leven, dat vorm aanneemt, verzinnebeelden. Dit leven zal na een langen zwerftocht alle mogelijkheden, die het in zich bevat, omzetten in vermogens, om ten slotte volmaakt geworden zijnde, tot zijn oorsprong terug te keeren.

Het wonder dezer geboorte wordt door herders aanschouwd, die zich haasten aan Mithras de eerstelingen van vee en ooft aan te bieden, terwijl zij vol aanbidding voor hem nederknielen. Blootgesteld aan weer en wind, verbergt hij zich te midden van de takken van een vijgeboom, voedt zich met diens vruchten en maakt zich kleederen van zijn bladeren. Als nu de goddelijke vonken door den tweeden levensstroom het delfstoffenrijk doorgevoerd, dit ontwassen, zien wij in de volgende voorstelling dit verloop door twee figuren weergegeven, van welke de eene de andere in het gelaat blaast. Dit is het inblazen van den levensadem, van de dierlijke ziel.

Daar voor het gewone oog in het mineralenrijk geen leven te ontdekken is, meenen wij, dat het leven daarin slaapt, terwijl wij het in het plantenrijk zien ontwaken. In vergelijking met het dier, zien wij in de plant de hartstochten nog slapen, terwijl wij ze bij het dier zien ontwaken. De Mystериën van den zich bewustwordenden God zien wij nog slapen in het dier, doch in den mensch meer en meer ontwaken.

Nu wijst het maken van de kleederen op het intreden van het goddelijke leven in het mineralenrijk, en bij het ontvangen van den levensadem op het gaan daaruit naar het dierenrijk, terwijl op zijn beurt het leven het dierenrijk weder verlaat, als de hartstochtaard ontwaakt, voorgesteld door Mithras, die, thans geheel gekleed, een pijl afschiet uit den boog in zijn hand naar een rots, waaruit dan onmiddellijk water stroomt. Een knielende figuur vangt dit water op in de hand en drinkt er gretig van. Water is het symbool van den hartstochtaard. Tot dusver kende de mensch nog niet „de strijd in zijn leden”.

Dan komt de stier op het tooneel. Nu eens stelt hij het heelal, den makrokosmos, dan weder den mensch, den mikrokosmos, voor. Vaak als de stier wordt afgebeeld, drijvende in een roeiboot op het water, is er een ander tooneel naast. Dit geeft een hut te zien, uit welke de stier op het punt staat wild weg te rennen. Deze hut wordt door twee personen, de eene kan Mithras zijn, met behulp van toortsen, in brand gestoken.

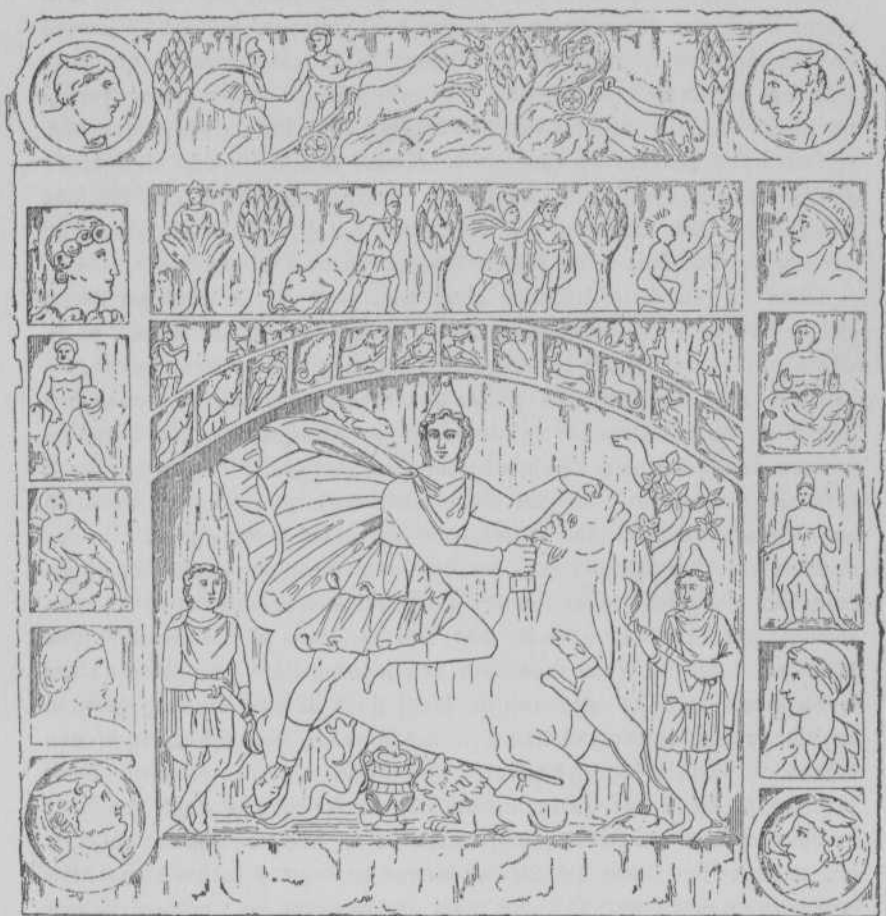
Een derde levensstroom voert de vonken het menschenrijk te gemoet, waar de dierlijke hartstochten langzamerhand door de rede in toom gehouden moeten worden, en door den aandrang van de hitte van dezen goddelijken stroom, den stroom van het vuur der wijsheid, ontvlamt het leven der rede en de dierlijke scheppende krachten vertoonen de neiging van zich te willen omwenden, langzaam, langzaam naar omhoog. Iets later zien wij den stier rustig in de weide grazen, terwijl hij nu en dan den kop omdraait en luistert. Dit is het ontwaken der rede.

Dan komt Mithras op het tooneel. Soms draagt hij den stier op de schouders. Dan gelijkt hij den Goeden Herder met het lam, of Hermes Criophorus met den ram en hij wendt het hoofd om als vreest hij vervolging. Tot zoover de Heldengroep, waarover straks meer.

Doch de strijd in het dier moet nog gestreden worden en dezen strijd zien wij nu weergegeven op het wonderschoone bas-relief (pl. 1 en 3), welks motief duizenden beeldhouwers uit dien tijd inspireerde om hun krachten op nieuw te beproeven aan de uitbeelding er van. Mithras nadert den stier, dwingt hem stil te staan, springt op zijn rug en houdt met de vingers der linkerhand zijn neusgaten dicht, opdat in den zwaren strijd tusschen dier en god, de god blijve en overwinne. Deze strijd wordt op eenigszins verschillende wijzen hier en daar weergegeven. In de duistere grot, waarheen hij het dier eerst gesleept heeft, het bij de achterpooten over de schouders gedeeltelijk dragende, stoot hij, den zwaren opdracht vervullende, het dier een mes of dolk in de borst. Meer en meer heeft de rede over den lageren aard gezegevierd; het leven heeft zich op zijn zwaren tocht door de stof omhoog gewend en hier is het, dat sprake kan zijn van omkeer, van bekeering en een ingaan tot een hooger bestaan. Want een nieuwe geboorte heeft plaats, als de derde levensstroom de vonk bereikt heeft en haar medevoert naar de goddelijke gewesten. Dan heeft zij richting gekozen en, schoon ten slotte het dier onderworpen is, zijn toch de krachten gebleven en is in werkelijkheid niets verloren gegaan; er heeft alleen een omzetting plaats gehad, gelijk aan het einde van het leven, als wanneer de gebeurtenissen wegvallen, doch de lessen van ervaring uit die gebeurtenissen geleerd, blijven en een bezitting van de ziel worden.

Het bloed, het leven of de ziel, zoekt een uitweg door de wond. De hond, een halsband dragende, de trouwe gezelschap van Mithras,

de bewaker zijner kudde, de deelgenoot aan de jacht, leidt de zielen der gestorvenen naar de Gewesten der Gelukzaligen. Ook hier wil hij zijn taak vervullen, door het bloed, dat uit de wond stroomt op te

Pl. 3. Groot Mithras-Relief van Hedderheim. (Voorzijde)

likken, doch een vaas onder de wond geplaatst, vangt het op. Kan de vaas een nieuw geestelijk lichaam zijn, dat de ziel met haar verworven eigenschappen opvangt en herbergt?

De booze geesten, de slang, en de mier — of de schorpioen — symbolen der vergankelijkheid of van het booze beginsel, willen het zaad des levens verslinden en het kostbare bloed drinken. Zij zijn de kwade machten, die den strijd oproepen; maar door den strijd zal het mogelijk worden de zegepraal te behalen. Ook wijzen deze dieren op een strijd van de elementen onderling. In allerlei verhoudingen treft men deze dieren op de verschillende monumenten aan. Soms ziet men een slang en een leeuw elkander het bloed betwisten; zij vormen met de vaas vaak een aardig afzonderlijk tafereeltje. Dan weer glijdt de slang naar de vaas heen, richt zich op, omkronkelt haar met haar buigzaam lichaam en steekt den kop in de opening om den inhoud gretig op te drinken. Een enkele maal ziet men daarbij den leeuw, gereed tot den sprong om zich van het bloed meester te maken, en elders ziet men den leeuw de tong uitsteken, ten einde het vocht op te likken. Er ontstaat een hevige worsteling tusschen de dieren.

Welke beteekenis nu hebben deze dieren? Is de slang, die zich om de vaas slingert, een wedergave van den bochtigen loop der zon door de teekenen van den dierenriem? Geven stier, leeuw, schorpioen en slang de elementen of jaargetijden weer? Zeker kennen wij den stier, den leeuw en den schorpioen als een lente-, een zomer-, en een herfstteekenen van den dierenriem. Wij vinden de elementen duidelijk aangegeven door den leeuw, die het vuur vertegenwoordigt; de lucht, die den mantel van Mithras doet uitwaaien; het bloed, dat het levenswater is en de inhoud der vaas uitmaakt; terwijl de slang, die langs den grond voortschuift, haar winterslaap in den grond doorbrengt, en uit de spleten der rotsen te voorschijn komt, een symbool voor aarde is.

Waar Mithras den zonnegod vertegenwoordigt, is hij de middelaar, die van duisternis tot licht, van avond tot morgen, van herfst tot lente, van dood tot leven, van begin tot einde, van vergankelijkheid tot onsterfelijkheid, tot opstanding, voert. Aan beide zijden naast hem staan de fakkeldragers, evenals hij met de Phrygische muts gedekt, de een met opgeheven, de ander met nederwaarts gerichte fakkel. Zij zijn de symbolen, van wat genoemd wordt de paren van tegenstelling. Straks komen wij op deze fakkeldragers terug. Rechts is een bloeiende levensboom, omkronkeld door een slang, de slang des tijds, der eeuwigheid. Op den wijd uitgespreiden mantel van Mithras heeft een raaf,

de bode der goden, zich nedergezet. Hij is het, die den onwillig luisterenden Mithras de zware opdracht in het oor fluistert. Vol bekommernis en angstig luistert hij, schoon hij den raaf niet aanziet. De raaf is dan ook hier niets anders dan de stem van den inwonenden god, die Mithras gebiedt het dier in zich, den hartstochtaard, te dooden. Slechts noode volbrengt hij de daad.

Boven deze geheele groep, het beeld van den scheppenden god, spant zich het hemelgewelf uit, met de loopbaan van de zon, van de zon die door de twaalf teekens van den dierenriem gaat, voorgesteld door de verschillende bekende figuren. De beide driehoeken geven het verhaal van een persoon die, tot den dienst zal worden toegelaten en voor den ingang der hel staat; een soldaat van Mithras van pijn en boog voorzien, zal er hem heenvoeren. Op de knieën zinkende, begeeft de smeekeling zich in het gebed.

Wie opgenomen wilde worden in den geheimen dienst van den „Sol Invictus”, den dienst van het onsterfelijke licht, moest door de elementen gereinigd, aan groote lichamelijke beproevingen blootgesteld en met den dood bedreigd worden. Naakt, gedompeld in het water der eeuwige bron, „fons perennis”, door vuur heenspringende en daardoor gelouterd, aan wind en weer langen tijd blootgesteld, in een donker vertrek opgesloten, bijna ten doode toe strijdende met wilde dieren, werd de candidaat eindelijk naar den tempel gevoerd en als wedergeboren in den kring der ingewijden, als broeder opgenomen. Deze strijd speelt zich als het ware af in de hel; doch heeft de candidaat moedig den strijd volstreden, dan wacht hem een belooning, want niet alleen dat de hem toegevoegde broeders verplicht zijn om hem in nood en gevaar bij te staan, thans mag hij zich ook gaan inwerken in de schoone leeringen van den Licht-God.

Daarboven zijn vier groepen. Links eerst een half naakte man tusschen een jong boompje en een boom in vollen wasdom; het zijn symbolen voor geboorte en jeugd. Dan volgt de tijd van arbeid en strijd, waarin de mensch het dier in zich, den stier overwint, hem naar het offeraltaar sleept, de booze slang achterlatende, het symbool van verleiding.

De middag-levensboom verdeelt het leven in tweeën; na arbeid en beproeving volgt het loon, hetwelk den trouwen strijder wacht in den vorm van de kroon der overwinning. De laatste boom sluit den

levensavond af. De volkomen reingewordene, aan het aardsche ontwassen, wordt door den God Mithras naar het „Verblijf der Gelukzaligen” verwezen.

Boven deze groep nog een andere. De drie boomen geven de drie verdeelingen van den dag aan; namelijk morgen, middag en avond. De Zonnegod voert des morgens Mithras het luchtruim door en 's avonds geleidt Luna Mithras naar zijn aardsche woning terug.

De vier buitenhoeken vertoonen vier gevleugelde Hermeskoppen, voorstellend de hoofddeugden van Mithras en zijn geliefden, namelijk :

Pl. 4. Groot Mithras-Relief van Hedernheim. (Achterzijde).

Wijsheid, Kracht, Schoonheid en Stilzwijgendheid. De daaropvolgende hoeken geven de vier jaargetijden weer; de lente met bloemkroon, de herfst met een klimoprak, de zomer met een bladerengewaad en de winter soms als een gebaarden man met een dierenhuid omkleed ¹⁾. Als de stier dood ter neder ligt, ontkiemt uit zijn zaad het nieuwe leven.

1) Twee tafereeltjes worden niet verklaard.

Soms was het groote Mithras bas-relief in den achtermuur van de grot ingemetseld, doch soms ook was de steen los vóór den muur, doch steeds besloten in het Adytum, op een spil geplaatst. Zodoende kon het bas-relief gedraaid en van beide zijden door de geloovigen aanschouwd worden. Gaf de voorzijde den Stier-dooden-Mithras weer, de achterzijde (pl. 4) gaf een tweede tafereel te zien, hetwelk de opstanding tot een nieuw leven symboliseert. Achter den voorhang verborgen, geplaatst in het Heiligen der Heilige, het Adytum, werd op een zeker moment tijdens den dienst deze achterzijde vertoond en dan zag men den stier dood ter aarde liggen. Mocht hij echter sluimeren, dan is hij het symbool van de nog niet ontwaakte natuur.

Op de achterzijde van het altaarbeeld, dat in 1826 te Heddernheim bij Frankfort a/Main gevonden werd, ligt de stier dood ter neder, en uit zijn zaad ontkiemt het nieuwe leven. De aarde is overdekt met frissche, weelderige kruiden, de dieren, elk naar zijn aard, loven den Schepper en de mensch treedt als herboren te voorschijn, rein en goddelijk.

De stralende Mithras-kroon is boven het zwaard opgeheven en Mithras met de zonne-lans in den arm, geeft een druiventros aan een Mithras-priester, die een drinkhoren in de hand heeft. De beide dadophoren dragen vruchten in plaats van fakkels.

Hoe zal men deze herboorte in steen weergeven? Een van de boeken der Perzen, de Bundahish, zegt, dat toen de Oerstier geslacht werd, verschillende plantensoorten uit zijn lichaam ontsproten, voornamelijk uit zijn ruggemerg. Uit den staart van het gedooide dier groeien korenaren. De korenaar is een van de schoonste symbolen der opstanding tot een nieuw leven. Bij de Eleusinische Mysteriën werd een korenaar vertoond, die in volkomen stilzwijgendheid gemaaid was. Zij werd beschouwd het meest volmaakte voorwerp der mystieke contemplatie te zijn. Wordt, als het koren gemaaid is, de halm als kaf ter zijde geworpen, toch was de halm tot dusver de drager en onderhouder van de aar met haar korrels. In de korrel ligt in stilte en duisternis gehuld de kiem, waaruit een nieuwe plant zal groeien. Zoo zal in de stilte, die op den storm volgt, — de storm, die den strijd symboliseert van het dier in den mensch met de rede, — een bloem ontkiemen, een vrucht groeien, of hoe men het ook noemen wil. Deze bloem is het zinnebeeld van een wederom nieuw en hooger bestaan.

Een stier en een varken, mogelijk het goudharige everzwijn, het zinnebeeld van de zon, liggen op den grond uitgestrekt en honden blaffen als tot den hemel. Het lijkt een jachttafereel, maar de honden vervolgen het wild niet. Er schijnt iets te zijn, iets onzichtbaars, dat zij met vreugde begroeten. Mogelijk de nieuw te voorschijn komende zon, d. i. de god in den mensch, die na geboren te zijn, langzamerhand een gestalte aanneemt. Het geheel is een beeld van weelde en overvloed.

Zien wij nu te eener zijde het goddelijke leven zich afscheiden, zijn moeizamen tocht aanvaarden, vervolgen en eindelijk zijn kleed afschudden om in te gaan tot een nieuw en hooger bestaan, het Alleen, wij zien hier te anderer zijde den loop der zon, jaarlijks vertoond op het doek des tijds. Het tijdstip van den winter-zonnestilstand is dat, waarop de zon haar jaarlijkschen loop voleindigd heeft en dood en verderf gaan plaats maken voor een uitstorting van nieuw leven.

Dan wordt het blonde haar van Mithras als een gouden stralenkrans om zijn hoofd, als een wijd uitstaande bundel gouden pijlen, en na de duisternis van den winter gloort het zegenbrengende licht.

Indien de Mystериëи van Mithras de geheimen der Schepping onderwezen, onderwezen zij tevens de geheimen van geboorte en dood. De geheimen van den Kosmos werden ontfouwd en — „zoo boven, zoo beneden” — de geboorte van den god in den mensch en het offer, dat de god brengt in het dooden van den dierlijken aard, waren een afschaduwung van wat in den Kosmos plaats heeft.

Mithras is de tweede persoon van de Drieëиheid, de Bemiddelaar, de Goede Herder, die zijn kudde weidt, na leed en strijd zijn lammeren ter ruste brengt. Onder zijn trouwe hoede, en door het offer, dat hij dagelijks brengt, is het mogelijk, dat het leven stap voor stap zijn innerlijke, sluimerende vermogens kan ontfouwen, tot het, den menscheijken vorm aannemende, eerst onwillig, maar meer en meer vrijwillig en met een bewust erkend doel, zijn goddelijke zending gaat volvoeren. Aangevoerd door den krijgsgod Mithras, den inwonenden god, strijdt de mensch als een dapper „soldaat”, om eindelijk, de zegepraal behalende, als overwinnaar uit de handen van den god zelf de kroon te ontfangen. In en door den strijd de innerlijke vermogens ontflooiën, dat was het werk van den candidaat voor inwijding in de Mystериëи van Mithras.

Wij zullen thans dien candidaat volgen en in de uiterlijke ceremoniën de weerkaatsing zien van wat op hoogere gebieden, of liever wat in zijn innerlijken aard plaats heeft. Daartoe beginnen wij met een beschrijving van de grot, symbool van het hart, waarin de strijd gestreden wordt, de grot, waarin hij de verschillende inwijdingen doormaakt.

Eerst echter een paar woorden over de onbesproken vijf overblijvende tafereelen van de Heldengroep, op blz. 19 genoemd, waarop wij straks nog terugkomen.

De hartstochtaard is geknecht door hem, die ingewijd is tot een hooger leven, in de grot, d.w.z. in de diepte van zijn eigen wezen. In die diepte strijdt de god en het is deze god die het lam is, dat geslacht is „van de grondlegging der wereld af”. Uit zijn zaad ontspruit de boom des levens, hij zal koren voortbrengen, opdat zij die „honger” verzadigd zullen worden met het brood des levens. Uit zijn bloed zullen zij die „dorsten” het eeuwige leven beërven.

Wij zien Mithras in het wit gekleed, met gouden lokken, gesierd met een gouden krans of kroon of de kroon toereikende aan een smeekeeling, die voor hem geknielt ligt, en met den wijden mantel om de schouders, soms met sterren bezaaid. Boven zijn hoofd in zijn rechterhand houdt hij het gouden schouderblad van een kalf, waarin de zeven sterren als diamanten vervat zijn. Het schouderblad symboliseert het hemelgewelf. Volgens een astrologische verklaring is het schouderblad het teeken van den Grooten Beer. Vaak zijn de gestalten der zeven Schikgodinnen en die der zeven Heerschers der Pool (aan den Hemel) in twee groepen, aan het tafereel toegevoegd.

Een volgend tafereel geeft een knielende figuur weer, die een schitterende kroon ontvangt. Deze is Mithras, die van Sol een teeken van hun bondgenootschap ontvangt. Waar Mithras op een ander tafereel het witte paard berijdt, het symbool van gereinigden hartstocht en zijn pijlen afschiet, gelden deze pijlen de booze machten die hij overwint. Eindelijk zien wij Mithras en Sol, gezeten op een leger van kussens, aan een tafel, waarop brooden liggen, gemerkt met een kruis. In de rechterhand houden zij een beker. Zij vierden hun verbond met een „liefdemaaltijd”, „banket”, „Agape”. Ingewijden van verschillenden graad zijn bij dezen goddelijken maaltijd tegenwoordig, die een soort van besluit is van de zending van Mithras, gelijk aan het Heilige

Avondmaal of de Heilige Communie der Christenen. De ingewijden dragen dierenmaskers, welke aangeven de verschillende graden der Mysteriën, die van den Raaf, den Soldaat, den Leeuw en den Pers; ook zijn er enkele heilige dieren bij. Soms treft men den stier aan, wiens rug de plaats schijnt te vervullen van een tafel, een disch. Dit feest behoorde tot den Meestergraad en alleen de Vaders konden er aan deelnemen.

Het laatste tafereel geeft aan het heengaan van Mithras in zijn zonnewagen en naar de Westelijke Regionen. Deze worden gesymboliseerd door de figuur van den Oceaan. Het is het „Consumatum est”: „Hij gaat op in Zichzelf”.

Al deze tafereelen kunnen op velerlei wijzen vertolkt worden. Het hangt er van af hoe vaak men den sleutel omdraait in het slot, waarachter de Mysterieën verborgen zijn. Het is een zeer gevaarlijke onderneming, waar de noodige documenten ontbreken, om zich aan verklaringen te wagen, en al mogen er enkele documenten aanwezig en vertolkt zijn, dan nog zijn ze zeer moeilijk te verstaan.

Als de goddelijke Boogschutter uit de rots het water te voorschijn geroepen heeft, kan deze daad het zinnebeeld zijn van het doen overstroomen der aarde door een zondvloed, waarna zij geheel ontvolkt wordt. Het schuitje dat op de wateren drijft, is de Ark, waarin de Stier, het symbool van de geheele dierenwereld, wordt opgenomen. Het vuur heeft de stallen verbrand, de woningen in asch gelegd, doch de kinderen van Ahura-Mazdao zijn gered en gaan een tijdperk van geluk en vrede tegemoet. Dan is de aardsche zending van Mithras vervuld, en bij den laatsten maaltijd van hem en de zijnen, vierten de ingewijden tot een nieuw leven, vierten Mithras, Helios en de andere goden, de herdenking van hun gemeenschappelijken strijd. Daarna keeren de goden terug naar den hemel, van waaruit zij kwamen. Door de Zon in zijn schitterenden wagen heengeleid, begeeft zich Mithras over den Oceaan naar zijn Eeuwige Woonplaats, van waaruit hij nu voortaan zijn geliefden beschermt en voortleidt. Zoo is de Stierdoodenden Mithras door het offer, dat hij bracht, bedreigd door de booze machten, den leeuw, de slang, de mier of den schorpioen, die het zaad willen verslinden en het bloed willen drinken, hetgeen hun niet mocht gelukken, — zoo is Mithras de Schepper aller dingen geworden, want door zijn arbeid ontstond een nieuwe wereld uit de oude.

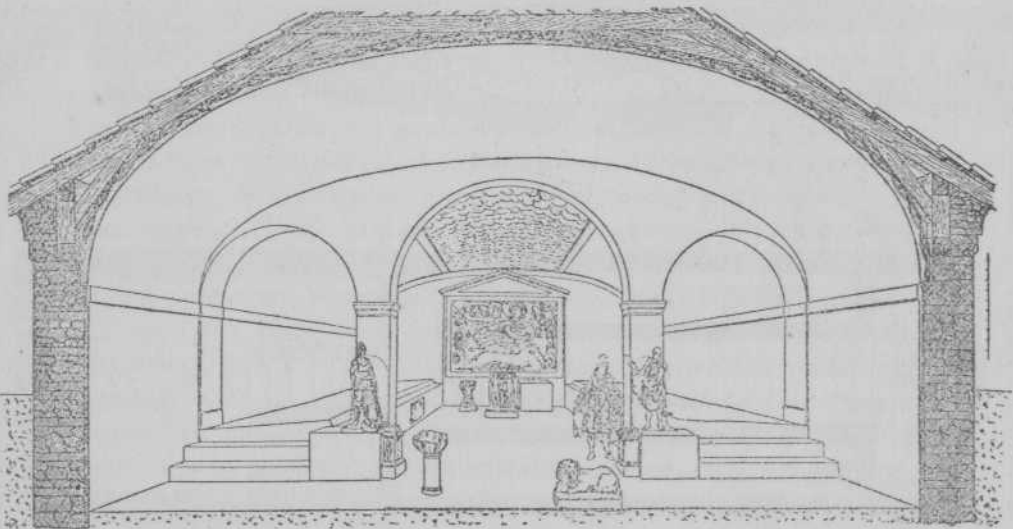
Al mocht Ahriman, de Demon van het Kwaad, de velden door een groote dorheid willen verwoesten, Mithras zond de wateren over de aarde en vernietigde daardoor de goddeloozen, terwijl hij de goeden redde. Zoo zien wij de goden zich bewegen onder de menschen en ingrijpen in het dagelijksch gebeuren. Zoo begrijpen wij hoe de elementen, met welke de mensch telkens verkeert, een gewichtige rol innemen in het leven van den landman. Het vuur, dat verwarmt en waarop de spijsen gereed gemaakt worden, het water, dat den dorst lescht en reiniging brengt, de lucht die ingeademd wordt, de aarde welke de voet drukt en die tot woonplaats strekt, het zijn deze die het hart van den mensch naar boven trekken. Het zijn de sterren, die den wandelaar licht geven, het is de wind, die het blad beweegt, de beek, die zacht murmelt, de gansche Natuur zelf, die in hem een eerbiedigen schroom oproept. Geen wonder dan ook dat de dienaren van Mithras, voor wie de waarde en het nut der goddelijke elementen, der natuurkrachten, onthuld werden, de elementen vereerden.

De ontdekkingen in de laatste jaren hebben ons den architectonischen vorm van de tempels, aan Mithras gewijd, doen kennen. Tot nu toe bestaan er een vijftiental teekeningen van deze heiligdommen. Zou men op een legende kunnen betrouwen, dan heeft Zoroaster aan Mithras een bebloemde spelonk gewijd, die door het water uit een bron bevochtigd werd. Zijn volgelingen zouden hun dienst na dien tijd in natuurlijke of kunstmatige grotten gevierd hebben. Ook offerde men eertijds op de bergen. Overal, waar men grotten aantrof, vond men ook een bron, een „Fons perennis", of het water uit de bron naar de grot heengeleid. Hier en daar, waar in steile klippen aan zee hopen waren gevormd, stortte een waterval zich over de grot in zee uit, terwijl een rijke plantengroei deze grotten geheel deed schuilen, zoodat men den ingang nauwelijks kon vinden. In het Westen, in Europa, konden sommige grotten niet dan zeer klein zijn, en men maakte dit gemis aan ruimte goed door boven den grond vóór den ingang een tempel te bouwen, terwijl putten gegraven werden, om het hemelwater op te vangen. Hier en daar vond men tempel en grot door een weg gescheiden en ondergronds door een gang verbonden.

De grot draagt verschillende namen: Specus, spelaeum, spelunca, templum, antrum, aedes, sacrarium. Templum boven den grond en

spelaeum in den grond is niet juist. Er heeft slechts één soort van mithreum bestaan, half ondergronds, in alle landen volkomen dezelfde.

Verbond men somwijlen een drietal rotswanden door er een dak boven te brengen, dan hieuw men de figuur van Mithras in den achterwand van dit nieuwe heiligdom uit, of, waar de gesteldheid van den grond het uitgraven onmogelijk maakte, werd het geheel boven den grond opgetrokken. In Italië — te Rome en in andere plaatsen — richtten de patriciërs een gedeelte hunner woning tot mithreum in, en als men thans door de ruïnen doolt, weet men nauwelijks, waar

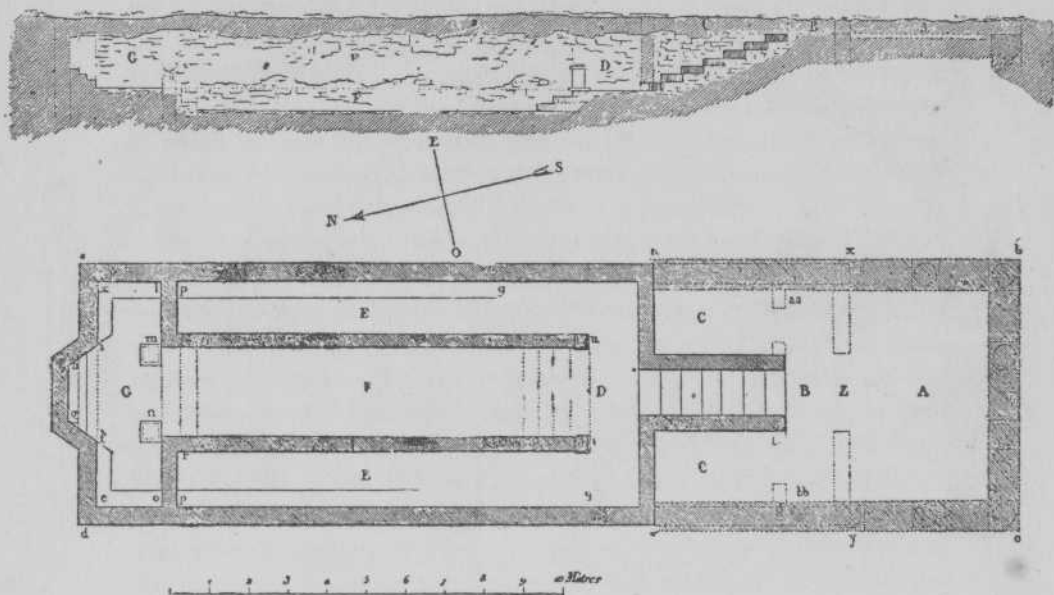

Pl. 5. Gerestaureerd Mithreum te Carnuntum (Oostenrijk).

de woning van den heer des huizes eindigde en waar het heiligdom begon. Aan den zonnegod gewijd, waren de openingen der grotten naar het Oosten gekeerd, doch de Romeinsche mithrea openden hun deuren naar alle windstreken. Doorgaans aan den publieken weg gelegen, bestond de voorzijde uit een overdekte kolonnade, aldus een portiek vormende, die onmiddellijk zonder deur toegang gaf tot de voorzaal, den Pronaos.

Door een deur in den achtermuur kwam men uit den Pronaos in een tweede ruimte: Apparitorium. Dit vertrek diende waarschijnlijk

tot kleedkamer voor de geloovigen, die daar hun kleederen, maskers, wapens, enz. opborgen, welke benodigdheden gebezigd werden bij den dienst van den Taureole, den Stier-god. Dit was de sacristie. In een der beide vertrekken of in de portiek bevond zich de trap naar beneden, die tusschen twee muurtjes ingemetseld, aan weerszijden een kamertje had. Mogelijk dienden deze kamertjes voor de afzondering en overdenking van den candidaat, die eenigen tijd in de eenzaamheid vertoefde, alvorens den eersten keer tot den dienst van Mithras te worden toegelaten.

Pl. 6. Mithreum te Heddernheim.

A. Pronaos met kolonnade. — B. Toegang tot de trap. — C C. Sacristie. — D. Vestibule.
E. Zijbanken (Podia). — F. Cella, voor de priesters. — G. Adytum met de heilige beelden.

De trap voerde naar de grot, waar een volslagen duisternis heerschte. Als in de grot, het mithreum, door het wegschuiven van den voorhang of wegduwen van het beschot, het Mithrasbeeld en tevens het adyton, het heilige der heiligen, te zien kwam, wierp het altaarvuur zijn rood licht door het heiligdom. Het gewelf der grot, die nu de wereld voorstelde, vertoonde het uitspansel, bezaaid met sterren, terwijl de

dierenriem er zich op afteekende. Ook waren er openingen in den zolder, die waarschijnlijk door middel van kokers, door de daarboven liggende zaal heen, in verband stonden met de buitenlucht. In drieën verdeeld, waren aan beide zijden van het middengedeelte, dat „Cella” of „Koor” genaamd werd, gemetselde voetstukken, „Podia”, van marmer, een 60 cM. van den grond af opgebouwd en c.a. 1,5 M. breed. Soms ging een soort van vestibule de Cella vooraf. De Podia, die een weinig naar den muur afhielden, konden door een trapje van drie steenen treden beklommen worden. Elke trede vertegenwoordigt een der werelden van handelen, voelen en denken. De randen der Podia waren ingesneden en in deze insnijdingen konden voetstukken van enkele cM. breedte en diepte geschoven worden, waarop lampen of beelden geplaatst werden.

Aan weerszijden op het groote Mithras-relief, naast den god zelf, waren in den steen uitgehouwen de twee toortsdragers, de dadophoren: Cautes of Phosphorus en Cautopates of Hesperus. Wat deze beelden betreft, zij zijn op de reliefs kleiner dan de figuur van Mithras zelf. Wijzigt zich het uiterlijk van Mithras, dan wijzigen zich ook de dadophoren, die Mithras overal flankeren. Meestal doen zij, naar het schijnt, dienst als figuranten, of omvatten met één of met twee handen de fakkel. Cautes houdt haar hoog opgericht, terwijl Cautopates haar naar omlaag houdt. Hun geheele houding drukt over het geheel droefgeestigheid uit; het is bovendien alsof zij in de ruimte turen, of wel in de beschouwing van de vlam verdiept zijn. Vaak vindt men Cautopates afgebeeld met eenige rammen, of met een haan en een appel.

Welke kan de beteekenis der dadophoren zijn in verband met Mithras? Stelt Mithras, beschouwd als zonnegod, (Mithras en Sol worden vaak door een zelfde afbeelding weergegeven) met de beide fakkeldragers, den Morgen, den Middag en den Avond voor? Op verschillende afbeeldingen vindt men opschriften als: D(eo) I(nvicto) M(ithrae) Cautopati — Aan den Onoverwinnelijken God Mithras Cautopates — D(eo) M(ithrae) Cauti, enz.

Kan het zijn dat daar, waar men Mithras eigenlijk driemaal vertegenwoordigd vindt, een drievoudige persoonlijkheid wordt bedoeld, dat derhalve hier drie aspecten van een en denzelfden God worden voorgesteld, zoodat wij hier in deze afbeelding een symbool

van den Drieëenigen God, van de Drieëenheid, voor ons hebben?

Sol Invictus is een algemeene naam; alle Oostersche zonnegoden worden zoo genoemd. Wilde men een bijzonderen zonnegod aanduiden, dan plaatste men er diens naam achter. Door den grooten invloed van de Perzische Mysteriën, in het Oosten zoowel als in het Westen, werd echter Mithras meer en meer als de Deus Invictus, de Onoverwinnelijke God, bij uitnemendheid beschouwd. In de 2^e eeuw na Christus sprak men eenvoudig van Sol Invictus met betrekking tot Mithras. De oudste formulae, de oudste opschriften, luiden: Deo Invicto Mithrae — aan den onoverwinnelijken God Mithras. Deze komen echter het eerst voor 180 jaar na Chr.

In een halven kring vóór het Mithras-relief geschaard, stonden vaak de beelden van de zeven planeetgoden en die der vaste sterren en aan weerszijden in den hoek naast het relief twee altaren, een aan Sol en een aan Luna gewijd; bovendien nog de afzonderlijke beeltenissen der fakkeldragers, soms op voetstukken. Op den vloer waren, ook op deze hoogte, zeven halve cirkels aangegeven, plaatsen, waar de priester stil stond bij zijn omgang langs den wand; de dierenriem of de planeten kwamen op dien wand voor, boven de meermarmeren platen, of mozaïek ingelegde, of heerlijk schoon beschilderde, lambrizeering. Deze halve cirkels stelden voor de zeven planetarische sferen; de zeven deuren of portalen; de zeven halte-plaatsen op den weg naar volmaking; de gebieden, welke de ziel na den dood doorloopt; de zeven sporten van de Mithrasladder, welke beklommen moeten worden om te komen tot het achtste gebied of de achtste sport, voerende naar het verblijf des Eeuwigen Lichts, waar Mithras troont.

Celsus spreekt ¹⁾ over den weg, dien de zielen volgen naar de aarde en weer terug, door de planetarische sferen. Hij zegt, dat de leeringen hieromtrent, ontleend aan de wijsheid der Perzen, onderwezen werden in de Mysteriën, en dat deze laatsten een symbolische voorstelling van de twee wegen langs het uitspansel gaven. Deze symbolische voorstelling dan is: „Een ladder met zeven poorten, en aan haar top een achtste poort”. De eerste der poorten is van lood, de volgende poorten zijn van tin, koper, ijzer, alliage, zilver en goud. Deze poorten staan in verband met achtereenvolgens de planeten:

1) Aangehaald in Origenes „Contra Celsum”.

Saturnus, Venus, Jupiter, Mercurius, Mars, de Maan en de Zon. Als de zielen nederdalen, ontleenen zij aan deze planeten hun onderscheidene eigenschappen of hoedanigheden en als zij weder opvaren, geven zij deze eigenschappen aan de betrokken planeten terug. Dit is de eenige beschrijving, die wij hebben van de vaakgenoemde ladder van Mithras.

Waren de sierlijke lampen aangestoken, die aan kettingen van de zoldering neerhingen, dan vermengde haar licht zich met den rooden gloed van het altaarvuur en de heerlijkste kleuren en lichtschakeeringen vielen op het kostbare marmer en de op de muren aangebrachte fresco's ¹⁾.

Men weet niet, waar de geloovigen zich nederzetten of nedervleiden, en hoe groot het aantal was van hen, die den dienst in de grot medemaakten en of slechts zij, die tot de hoogere graden behoorden, in de grot toegelaten werden, terwijl dan de lagere graden alleen den bovengrondschon tempel bezochten. In de groote mithrea konden hoogstens honderd, in de kleine vijftig bezoekers ondergebracht worden. Wij zullen ons hieromtrent niet in gissingen verdiepen, maar liever overgaan tot wat de Kerkvaders en de Grieksche wijsgeeren ons melden van de inwijding tot de Mystериëи van Mithras.

Er waren zeven graden van inwijding tot deze Mystериëи, te weten die van den Raaf (Corax); den Grijpvogel (Gryphus of Verborgene); den Soldaat (Miles); den Leeuw (Leo); den Pers (Perses); den Zonnelooper (Heliodromus) en den Vader (Pater).

Uit wat wij van Porphyrius vernemen door zijn verhandeling „Over de Onthouding”, zien wij dat deze zeven graden ondergebracht werden in drie hoofdgraden; namelijk de graad der dienaren, ondergeschikten of Raven, die der Leeuwen, d. i. van hen die deel namen aan de werkelijke ceremoniën en ten slotte die der Vaders, die ook Arenden of Havikken genoemd werden en de Leeraars of Priesters waren.

De laagste drie graden — tezamen de eerste hoofdgraad — dienden meer als voorbereiding tot de werkelijke graden, welke den candidaat

¹⁾ Een menigte van deze lampjes en voorts schalen; vuurspaden; troffels; klokjes, die onder den dienst geluid werden; fluitjes; messen enz., enz., zijn opgegraven. Aardig is het er op te wijzen dat ook in Nederland en wel te Vechten bij Utrecht dergelijke voorwerpen, die tot den Mithrasdienst moeten behoord hebben, zijn opgegraven.

het recht gaven aan de Leo-riten deel te nemen. De eerste stap tot deze was de inwijding tot den Leo- of Leeuwengraad. Dan werd de deelnemer gerekend tot de Deelnemers aan de Mystериëи te behooren, welke waardigheid gelijk stond met die van leden der Kerk bij de Christenen.

De tijd, die doorgebracht moest worden met het doorloopen van de lagere graden, was dus een tijd van voorbereiding en velen, die weinig verstandelijk ontwikkeld waren, brachten het niet verder en werden niet tot de eigenlijke volgelingen gerekend.

De Raven verrichtten waarschijnlijk eenvoudige diensten in den tempel als anderszins. De boodschappers van Mithras of van Sol waren Raven. Als van zelf dwalen onze gedachten af naar het verhaal van den Ark van Noach. Ook Noach gebruikt een raaf als boodschapper, „die heen en weer vloog totdat het water opgedroogd was van de aarde”.

Als de juiste tijd was aangebroken, werden de Raven tot den rang van Gryphi, Grijpvogels of Verborgenen verheven. Zij ontvingen dan een weinig onderricht. Kan het zijn, dat zij den naam van Verborgenen droegen, omdat zij bij het verkrijgen van leering mogelijk achter een sluier waren gezeten, evenals dit met de leerlingen van Pythagoras het geval was? Waarschijnlijk zagen zij hun leeraar niet. Dit doelt op het ontvangen van een leering, die omsluit, wellicht in den vorm van gelijkenissen gegeven werd, omdat deze leerlingen de volle beteekenis nog niet konden verstaan.

Het is voornamelijk de derde graad, die van soldaat (Miles), welke ons de juiste verhouding doet kennen tusschen Mithras en zijn getrouwen. Daar Mithras de krijgsgod was, die de demonen van het kwaad bekampte, waren het zijn soldaten, de dienende troepen, die hem in den strijd behulpzaam waren en trouw bijstonden. Daarom zag de candidaat — als hij Miles werd, zich gebaad had in de grot, of het duistere kamp, ingewijd was, en een kruis, hem op het voorhoofd ingebrand, ontvangen had, — op de punt van een zwaard zich een kroon aangeboden. Als een waar volgeling van Mithras echter placht hij — volgens Tertullianus in zijn vermaning „Over de Kroon” geschreven omstreeks 210 n. Chr. — de kroon, die hem op het hoofd geplaatst werd, af te wijzen; want men verwachtte van hem, dat hij

zijn hand zou opheffen, en de kroon van het hoofd, waarschijnlijk naar den schouder overbrengen, onder de verklaring dat Mithras zijn Kroon was.

Ook de Christenen te Rome kroonden zich bij feestelijke gelegenheden niet met palmtak of lauwerkrans, symbool van eeuwigheid, van onsterfelijkheid, wel wetende, dat de kroon als teeken van overwinning in den strijd, den strijd des levens, aan Christus alleen behoorde. De Apostel Paulus zegt terecht: „Ik ben met Christus gekruisigd en ik leef, doch niet meer ik, maar de Christus leeft in mij, ik heb den goeden strijd gestreden. Voor mij is weggelegd de kroon der rechtvaardigheid”. Dit is de kroon, die alleen gegeven wordt aan „hem die overwint”. Geen wonder dus, dat de strijder, den strijd nog niet volstreken hebbende, de kroon afwijst.

Wat beteekent de kroon? Waar de Kabbalisten van Kether, de kroon, met betrekking tot Adam Kadmon, den hemelschen mensch, spraken en de oude Hebreërs een kruis slaande vóór hun gebed bij de woorden „U zij het Koninkrijk”, bij „U” het voorhoofd aanraakten, daar dachten zij zich den mensch als staande in den vorm van een kruis en bedoelden zij met „U”, den Vader, den God in zich. Zoolang nu de lagere aard, de persoonlijkheid, nog niet één was met dien God, zoolang niet „niet mijn wil maar Uw wil geschiede” een werkelijkheid voor hem geworden was, zoolang de mensch nog niet kon zeggen: „Ik en de Vader zijn één”, zoolang kon hij, die de uiterlijke getuigenis van de innerlijk behaalde overwinning nog moest worden, zich de kroon niet op de slapen drukken.

Tertullianus zegt, dat de soldaat van Mithras zichzelf onmiddellijk als zoodanig deed kennen, wanneer hij bij de eene of andere gelegenheid wegens zijn geheim op de proef gesteld werd, door de aangeboden kroon of krans te weigeren.

De godsdienst van Mithras was een van de vormen, waarin het Christusmysterie ontsluit werd. Het is het mysterie van 's menschen volmaakt-, van zijn eindelijk god-worden. Juist de belofte die ons gewordt, van eenige kennis dezer godwording te verkrijgen, maakt dat wij ons het meest tot de geheimen van den Mithras-dienst aangetrokken gevoelen. Het geheim van een nieuwe, een geestelijke geboorte was het laatste woord der Mithras-riten. Al het andere diende tot inleiding, verduidelijking en onderrichting.

Zosimus, een leerling van den driemaal grootsten Hermes, schreef een verhandeling „Over het Asbest”. In die verhandeling spreekt hij van een lichaam, dat schuil gaande onder de onvolmaakheden van het tijdelijke lichaam, een volmaakt lichaam zijn zal, zoodra de verschillende goddelijke krachten zich ontplooid zullen hebben; een lichaam zoo zuiver, „dat het in het vuur kan blijven standhouden zonder verteerd te worden”. Het geheim van een zoodanig lichaam wordt het grootste aller mysteriën genoemd: de steen, die geen steen is, het onkenbare, bekend aan allen; dat wat geen eer bezit en toch de grootste eer is; dat wat niemand geven kan dan God alleen”. Het is het lichaam, waarvan gesproken wordt in dat Groote Helden-dicht der Hindoes: „de Mahabbharata”, het lichaam van Sita, dat in den schoot van Agni, den god des Vuurs, gezeten te midden der vlammen van den brandstapel, in rein goud zich omzette; dat wil zeggen, dat gezuiverd was geworden van al het menschelijke en dus onreine. Dit lichaam was dan zoo schoon en heerlijk, dat het niet langer een lichaam genoemd kon worden, maar een voertuig, een wagen, trouw de bevelen volgende van hem, die het bestuurde; een vurige wagen ook, als die waarmede de profeet Elia ten hemel voer.

Nu bezongen de Magische priesters in een hunner hymnen den lof van den Allerhoogsten en noemden Hem daarin den Volmaakten Wagenmenner van het volmaakste Voertuig, dat door de vier groote Elementen getrokken werd. Dit voertuig was de groote Kosmische Wagen, de Sfeer van den Æon (Aioon), Eeuwigheid of Grenzeloozen Tijd en Oneindige Ruimte, Zervan Akarana, die Ahura-Mazdao zelve, met wien Mithras vereenzelvigd werd, verre te boven gaat. De vier elementen: aarde, water, lucht en vuur werden — volgens Dionysius Chrysostomos — voorgesteld als paarden, die den Grooten Wagen, welke alle Dingen bevat, door de Ruimte trekken. De paarden draaien onophoudelijk in een kring rond. De weg van het eerste gevleugelde paard ligt buiten de grenzen van den hemel, het overtreft de andere in schoonheid, grootte en spoed. Het schittert en straalt en zijn dek draagt de teekens van maan, planeten en sterren. Dit paard is het symbool van vuur, terwijl het tweede paard, symbool van lucht, zwart van kleur en minder sterk, aan de eene zijde met een schitterend

licht overgoten wordt, afschijnende van zijn stralenden makker. Zijn aard is zacht, hij luistert meer naar den teugel en loopt minder snel. Het derde paard, symbool van water, bijt op een stalen gebit, terwijl het vierde, als teeken van aarde, het minst snel loopt, daar het slechts om zich zelf heendraait, en het middelpunt is, waarom de andere zich wenden.

In vrede en vriendschap gaan deze paarden aldus eeuwen met elkander voort, totdat het oogenblik komt, waarop de Groote Wagenmenner den teugel inhaalt of, — dit hangt af van het tijdstip waarop dit geschiedt, d. w. z. van het punt van evolutie waarop de Kosmos zich bevindt, — de zweep over de paarden legt om hen tot nog grooter spoed aan te zetten. Dan steekt de brandende adem van het eerste paard de manen van het laatste paard in brand, dat wild van hartstocht en smart, zulk een onrust mededeelt aan zijn naastbijzijnden makker en zoo zijn loop vertraagt, dat het als gevolg van den strijd, uitgeput neerzinkt, en wederkeerig zijn makker, thans genomen als de Aarde, met een stroom van zweet overdekt.

Terwijl zich dit telkens herhaalt na afloop van zeer groote tijdperken, heeft er aan het Einde der Dingen iets plaats, wat nog veel meer ontzettend is. Dan ontstaat een geweldige, een Goddelijke strijd, tusschen deze dieren, waarvan het gevolg is, dat hun aard zich geheel wijzigt en omzet. Zij nemen elkaars hoedanigheden over, om ten slotte over te gaan, op te gaan, in het machtigste der vier. Het eene Element wordt dan almachtig. Het sterkste en vurigste paard blijft in dezen grootschen strijd de overwinnaar, neemt de andere paarden in zich op. Door hun hoedanigheden almachtig geworden, viert het eindelijk zijn hoogsten triomf door met den Wagenmenner zelf één te worden.

Dit zou een verwijzing kunnen zijn naar het beurtelings vergaan van een deel der aarde, nu eens door vuur, dan weer door water, totdat de tijd komt, dat de elementen opgaan in het eeuwige, blijvende ééne Element; dit is het element waaruit zij bij den aanvang ontstaan zijn, het ééne Lichaam aller Dingen. Als deze komt, zal datgene wat wij de wereld noemen, zich oplossen in zijn allereerste-, zijn grondbestanddeelen.

Van al de beeldhouwwerken, in de ruïnen der Mithrea gevonden,

is het meest buitengewone en ontzagwekkende de beeltenis, de statuette van den geheimzinnigen Æon, het Eeuwige Bestaan, Heer van Leven en Licht, de Autozoon, (Hij die zichzelf bestaan geeft), de Oorzaak en het Einde aller Dingen. Alle overige oorspronkelijke, Oostersche godenvoorstellingen, waarvan er nu en dan een is opgegraven, zijn door het vernuft van den Griekschen beeldhouwer vermenschelijkt. Alleen de Æon, het symbool der Kosmische oerkrachten, behield zijn oorspronkelijk karakter. Dit geheimzinnige wezen is een waar monster, het prototype van alle bezielde vormen, zelfs van dien van den mensch. Meestal staat het op een bol, waarop twee zich kruisende cirkels zijn aangebracht, symbolen van den dierenriem en den melkweg. Aldus ontstaan vier vakken en wij krijgen de verdeling van Noord, Oost, Zuid, West. De Æon, of Kronos, de god des Tijds, als leeuw voorgesteld en gewoonlijk geheel naakt, wordt zoo volkomen door de slang omwonden, dat zijn lichaam geen enkel teeken van geslacht verraaft. Dit wijst er op dat de Allerhoogste Godheid niet aan de wetten der natuur onderworpen is, en als de Schepper van het Al, alleen en zonder een tweede voortbrengt.

Zijn lichaam is menschelijk, doch hij heeft den kop van een leeuw, met zware manen; soms heeft hij handen, soms klauwen. Op het voorhoofd ligt de kop eener slang, die zich over hoofd en rug gelegd heeft; soms ook ligt de kop op den schouder van den leeuw of onder diens kin. De slang omkronkelt het lichaam in zeven windingen; tusschen deze windingen zijn de teekens van den dierenriem aangebracht, welk teeken de zon in haar bochtigen loop bezoekt. De slang is hier het symbool van de krachten in den Kosmos en in

Pl. 7. De Leeuw-god
[uit de Vaticaanse bibliotheek].

den mensch, terwijl de teekens van den dierenriem het verband aanduiden tusschen Kosmos en mensch.

Aan de schouders gaan twee vleugels opwaarts, en iets lager gaan twee andere benedenwaarts. Soms zijn ze versierd met de symbolen der vier jaargetijden. Zij zijn het symbool van eeuwige beweging en ook van de vier windstreken. Op de borst is het heilige teeken van macht, de bliksemschicht aangebracht, en in elke hand of klauw bevindt zich een sleutel; dit zijn de sleutels van leven en dood, licht en duisternis en van elke andere tegenstelling.

De beide sleutels, een met twaalf en een met vijf gaten, zijn de sleutels, waarmede de God de twee deuren opent van den hemel, die als een vast gewelf beschouwd werd. De zon komt 's morgens tot de aarde door de eene en vertrekt 's avonds door de andere deur. Deze zonnedeuren worden aangegeven door het zomer- en het winter-teeken van den dierenriem: Cancer of de Kreeft en Capricornus of de Steenbok. De zielen opstijgende van en nederdalende tot de aarde, passeeren deze deuren. De Leeuw-God is dus volgens het Oostersche begrip de Hemelsche Portier. Hij vat in zich samen de deugden van alle goden.

Zijn rechterhand omklemt bovendien nog een schepter of roede. Doorgaans op een hemelbol staande, duiden de attributen van den Æon, gesymboliseerd door de slangenroede, of den caduceus, den haan (van Asclepius), de tang en den hamer (van den Vuurgod Hephaestus en den god Vulcanus) en den pijnappel, op de scheppende kracht. Een Romeinsch bas-relief geeft een Æon weer, met uitgestrekte armen en vlammeende toortsen in beide handen. Op de borst draagt hij een opgeblazen masker, het symbool van al wat vergankelijk is. De vier uitgespreide vleugels stellen de elementen of de windstreken voor. Een hoog opslaaend altaar is aan zijn voeten. Hier zien wij iets bijzonders wat vele monumenten van den Leeuw-god vertoonen. In den mond is een opening, waardoor een buis gestoken kan worden, die naar de achterzijde van het beeld en vervolgens naar beneden tot aan de voeten moet reiken. Door middel van een blaasbalg kon men een stroom van lucht door de buis naar het hoofd voeren en aldus het vuur op het altaar door den Leeuw-god doen opslaaen. Op een gegeven oogenblik bij den dienst werd deze Leeuw- of Vuurgod

aangeropen. De eenige maal, dat men de juiste plaats van den Leeuw-god kon nagaan, was in een spelaeum, waar hij was ingesloten in een duistere nis en slechts zichtbaar door een nauwe opening.

Het is evenwel niet omdat de leeringen omtrent al deze dingen zoo waardevol gevonden worden, dat men zich aangetrokken gevoelt tot de Mystериëи van Mithras, het is — zooals reeds gezegd is — om de belofte, welke den ingewijde werd gedaan van de volmaaktheid te zullen bereiken door middel van de hulp, die hem verleend zou worden. Deze belofte is die van zelf een Æon te zullen worden. Niet alleen werd hem onderwezen, hoe het goddelijke leven zich meer en meer in de stof hulde, maar ook hoe het meer en meer de stof aan zich onderwierp en hoe datzelfde leven, eindelijk besloten in den menschelijken vorm, in staat zou zijn dien vorm kosmisch te maken en daardoor gelijk aan het lichaam van den Æon. Meerdere leeringen werden gegeven, doch de soldaat van Mithras had voornamelijk tot taak den lageren aard te bestrijden, opdat het mogelijk zou worden, het reine vuur van de goddelijke krachten door zich te laten heen-stroomen. Want schoon het voor een gewoon soldaat een eer moge zijn te midden van het strijdgewoel de kracht van den hartstocht, die hem alles doet nederhouwen, in zich te gevoelen, de soldaat van Mithras had de taak deze kracht om te zetten, zoo dat zij in stede van een vernietigende een beschermende kracht zou worden.

De volgende, de vierde graad, die van Leo, voerde den candidaat naar het Banket, de Heilige Communie. Vóór elke inwijding was het noodig, dat de candidaat zich reinigde met het water uit de bron. Deze uiterlijke reiniging was het symbool der geestelijke reiniging. Geschiedde bij de lagere graden de reiniging door water, thans bij de vierde, de Leo-inwijding, de inwijding van den Leeuw, moest een andere zelfstandigheid gebruikt worden, want vuur, het attribuut van den leeuw en water zijn elkaar vijandig; dus werd hierbij het water door honig vervangen.

Porphyrus heeft hierover geschreven. Verkregen uit vele bloemen — zoo zegt hij — is honig een samenvatting van verschillende krachten en bijzonder geschikt om als zuiveringsmiddel te dienen; honig geneest zelfs zeer oude wonden, en de honig werd soms op de tong van den kandidaat gelegd met de bedoeling, dat de woorden,

die hij voortaan zou uiten, zoet, d. w. z. vol wijsheid zouden zijn en niet kwetsend. Honig is dan ook zeer zoet en wordt uit „bloemen” vergaderd door „bijen”, die uit een „os” geboren zijn.

Dit zijn alle Mysterie-termen, die wij hopen eenigszins nader te kunnen verklaren.

Werd de honig in de hand van den candidaat gegoten, dan werd hem geboden die hand zuiver te houden van al wat pijn of schade kon berokkenen of bezoedeling geven. Den Leo-graad vinden wij op een afbeelding weergegeven door een leeuw met een bij in den bek. Deze voorstelling voert ons als van zelf tot het verhaal van Simson, dat een verhaal van inwijding en tevens een zonnemythe moet zijn ¹⁾. De wonderbare geboorte van Simson, zijn buitengewone kracht, zetelende in zijn haar, dat van zijn geboorte af aan niet door een mes is aangeraakt, golvende als een aureool om hem heen, groeiende en toenemende in kracht naarmate hij zelf opgroeide, doet ons denken aan den jaarlijkschen loop der zon door de hemelsche gewesten. Den 25sten December geboren wordende, zendt de zon met immer toenemende kracht haar stralenbundels uit. De strijd met den leeuw, dien Simson overwint en doodt, is het zinnebeeld van den strijd van de zon tegen de korte dagen en lange nachten. In den gedooden leeuw nestelen zich de bijen, honig verzamelende, welke honig door Simson aan zijn ouders gebracht wordt, nadat hij hem eerst geproefd heeft.

Nemen wij dit verhaal als een beeld voor inwijding, dan zien wij in den strijd van Simson met den leeuw, dien hij doodt, en in zijn huwelijk en het proeven en wegdragen van den honig, den strijd in den mensch, die beslecht wordt door het huwelijk of door de vereeniging van den Zoon met den Vader, d. i. van den lageren met den hooger en aard. Door de beschouwing van een hoog ideaal, tengevolge der leerlingen in de Mysteriën, is het verlangen gewekt om het dier in zich te doodden. Is dit dier gedood, dan is de mensch in

1) In de z.g. Leidsche Bijbelvertaling (1899—1901) vinden wij: „Simson's naam is van het gewone woord dat „zon” beteekent afgeleid, en zonnemythen, d. i. verhalen waarin de zon wordt geboren, strijdt, sterft, herleeft, waren waarschijnlijk onder Israël en zijn naburen evenmin onbekend als onder alle andere volken ... Zijn lange haren ... beelden wellicht de zonnestrallen af”. — Zie ook Prof. D. Völter. *Aegypten und die Bibel*. Vierte Aufl., Leiden, 1909, bl. 119—132.

staat het geestelijke voedsel, dat hem toegereikt wordt, niet alleen voor zich zelf te nemen, maar hij kan het al aanstonds met anderen deelen. De honig is het resultaat van zijn daad, de belooning voor zijn dapperheid, en dit loon brengt hij aan anderen. Hij, die de kracht weet te vinden, om zijn hartstochten te verslaan, zal bevinden, dat zij, die hem voorheen verslonden, hem nu voedsel geven en de kosmische krachten, die door hem heenstreamen, van dit oogenblik af nevens kracht, ook zoetheid geven.

Dat is wat het raadsel leert, hetwelk Simson aan zijn vrienden ter oplossing gaf. „Spijze ging uit van den eter, en zoetigheid ging uit van den sterke”. De eter is de leeuw, uit den leeuw kwam spijs, maar hij, die sterker was dan de leeuw, namelijk Simson, deed de kracht, die zich voorheen naar het lagere gewend had, in zoetheid verkeeren. Zoetheid of wijsheid is de vrucht der ervaring, geput uit den strijd met het dier. Zij is de prijs voor hem die overwint.

Doch hij heeft alleen nog maar van de wijsheid geproefd. Op een Mithrisch bas-relief ziet men den nieuw-ingewijde, als jongeling afgebeeld, gezeten op een leeuw, met een toorts in de hand. Voor hij werkelijk licht zal kunnen geven, moet hij Gode gelijk, moet hij zelf een licht, een Mithras zijn. Had hij beloofd pijn noch schade aan iets te berokkenen, dan schaarde hij zich onder hen, die niets dooden en eten, wat een ziel bezit en moest hij — evenals de soldaat van Mithras, die niet meer het zwaard trekt om te dooden, doch het zwaard ter bescherming ophoudt boven de zwakken — niet meer dooden om zelf te eten, maar den leeuw in zich bestrijden en overwinnen, ten einde anderen voedsel te kunnen geven.

Hij had zich daarom van dierlijk voedsel te onthouden, als uiterlijk teeken van een innerlijk besluit, en dan ook kon hij zich scharen onder de Magiërs, die tot de hoogste kaste behoorden, die der priesters. De tweede kaste, die der krijgslieden, liet vleescheten toe, doch niet dan van tamme dieren. Zij, die tot de derde kaste behoorden, zonderden slechts enkele dieren uit, en in dit opzicht onderscheidden zij zich dan toch nog van de groote massa. Tot de hoofdleeringen van den Mithras-dienst behoorde ook de leer der zielsverhuizing, en het geloof aan de zielsverhuizing werkte zeer zeker het vleescheten tegen.

De volgelingen van Mithras hulden zich tijdens hun bijeenkomsten

in dierenvermomming. Augustinus laat zich in afkeurenden zin uit over wat onder hen plaats heeft, ongeveer aan het einde der 4^e eeuw na Chr. Hij zegt: „Maar welk soort van spel is dat, wat zich voor hen afspeelt in de grot met geblinddoekte oogen? Want hun oogen zijn geblinddoekt, opdat zij niet zouden huiveren bij het verlagende schouwspel vóór hen. Sommigen klepperen met hun vleugels gelijk vogels, het ravengekras nabootsende; weer anderen brullen als leeuwen; terwijl nog weer anderen, met de handen saamgebonden door het ingewand van vogels, gedwongen worden over greppels te springen, die met water gevuld zijn; en dan komt iemand die hun de banden doorsnijdt en zichzelf hun bevrijder noemt”. Dit alles symboliseerde waarschijnlijk de poging der ziel, gebonden door de banden van den hartstocht, als zij gaat door de waterachtige sferen, ten einde den tegenovergestelden oever te bereiken, waar de Zaligmaker de banden doorsnijdt met het zwaard der kennis.

Zooals wij reeds vermeldde, waren volgens de leer van Mithras de hemelen in zeven sferen verdeeld, waartoe zeven poorten toegang verschaften. Van de onsterfelijke ziel werd gezegd, dat zij in den hemel vertoefde alvorens neder te dalen om het menschelijke lichaam te bewonen. Bij den dood van het lichaam in den derden nacht, bij het aanbreken van den dageraad, als Mithras, de Welbeminde, op de bergtoppen verschijnt en Sol de teugels in handen neemt, om hem de aarde rond te voeren, verschijnt aan de ziel de verpersoonlijking harer eigen daden in den vorm van een schoon jong meisje, of een afschuwelijke oude vrouw. Onder de hoede van dezen goeden of dezen kwaden genius begeeft zij zich naar de brug Cinvat. Aan de overzijde vindt zij den berg Haraberezaiti, de woonplaats van Mithras. Haar daden worden hier gewogen. Mithras, geholpen door de goden, die gerechtigheid en gehoorzaamheid aan de goede wet voorstaan, houden gedurende drie dagen en nachten aantekeningen. De brug wordt steeds nauwer voor de booze ziel, die ten slotte in de hel aanlandt, maar de rechtvaardige ziel, geholpen door de goden, gaat er vlug over heen. Zij verheft zich naar de plaats van de goede gedachten, vervolgens naar die van de goede woorden en eindelijk naar die van de goede werken ¹⁾.

1) Vgl. W. Williamson. *De Grootte Wet*, Amsterdam 1910, bl. 198.

Deze plaatsen zijn de sferen van de vaste sterren, van de maan en van de zon. De meest volmaakten bereikten het verblijf van het Oneindige Licht, waar volkomen geluk en vrede heerschen. De zielen der rechtvaardigen bereikten de achtste sfeer; elke sfeer werd door een engel bewaakt, en de ingewijden van Mithras, aan wie een formule, als paswoord, was geleerd, konden de anders onverbiddelijke wachters verteederen. Gewaad na gewaad afleggende, naakt, van alle ondeugden bevrijd, betreden zij eerst de Lichtende sferen, dan die der Planeten en die der Zon, om vervolgens te gaan door de sferen der vaste Sterren, het verblijf der tweemaal zeven Goden, tot het verblijf van den Hoogsten God, aan den Pool des Hemels, tot Hem, die het gouden schouderblad met de zeven diamanten Sterren ophoudt die het Heelal draagt.

Voor de groote massa was in deze leering niets aantrekkelijks, want zij haakte meer naar stoffelijke genoegens, en voor haar was de leer van de Opstanding des Vleesches. Aan het Einde der Dingen, zoo werd haar geleerd, zou een wonderbare Stier op aarde verschijnen, en Mithras zou nederdalen. Allen zouden uit hun graven verrijzen, een scheiding tusschen goeden en boozen zou plaats vinden, waarna de boozen en Ahriman en zijn demonen door vuur uit den hemel vernietigd zouden worden. De Oerstier zou geofferd worden en een drank verschaffen, die aan de rechtvaardigen de onsterfelijkheid zou verleen. Het gansche heelal zou vernieuwd worden en volmaakt geluk zou heerschen.

De leeringen, die het leven na den dood en den weg ter zaligmaking betreffen, werden ongetwijfeld in de Mystериën onderwezen; wij konden ze hier slechts in breede trekken aangeven.

Vermochten wij over de eerste vier graden van inwijding toch iets mede te deelen, al schaarscher en schaarscher worden onze gegevens, naarmate wij vorderen. Thans komt de tijd dat onze strijder gereed is voor de vijfde inwijding, die van den Pers (Persica). De ingewijde wordt nu de bewaarder der vruchten en hij verwerft het vermogen van behouden, bewaren. De diepere waarheden en innerlijke leeringen bleven in handen der meer ontwikkelde filosofen bewaard, en het was aan dezen nieuw-ingewijde dat meerdere van deze waarheden en

leeringen medegedeeld werden. Doch hij moest zich in acht nemen, dat alles ongeschonden aan zijn leerlingen en aan niemand anders over te geven, ten einde „de paalen niet voor de zwijnen te werpen”. Honig, wijsheid, dient hem tot spijs; het is de spijs waarmede de goden zich voeden.

Weinig wordt ons van dezen graad medegedeeld. Alleen zien wij den candidaat na zijn inwijding het Perzisch kostuum dragen, nl. den ruimen mantel en de Phrygische muts, symbool van de vrijheid en van den snellen loop der zon; misschien een zinspeling op den snellen vooruitgang op het geestelijke pad, waar den candidaat weldra een nieuwe inwijding wachtte en hij weder in staat zou zijn een boei te verbreken.

Meer en meer treedt hij nu het Licht tegemoet en wordt hij door de zesde inwijding de Zonnelooper (Heliodromus), wiens weg thans gelijk is aan die der sterren hoog aan den hemel, welke in het nachtelijk duister den komenden dageraad vooraf gaan. Zelf de zon niet zijnde, is hij toch de voorlooper, de wordende zon. In het tafereel, waarop Jeronimus zinspeelt, en dat over het sluiten van een verbond tusschen Mithras en de Zon handelt, wordt waarschijnlijk bedoeld op het verbond dat de Heliodromus met Mithras, dat de nieuw-ingewijde met zijn God sluit, met wien hij meer en meer één wordt.

Heeft het tafereel, waarin hoogstwaarschijnlijk de figuur van Mithras jagende aangetroffen wordt, betrekking op dezen zesden graad, den graad van Heliodromus? In vollen galop, gezeten op een wit paard, symbool van reinheid, schiet hij met zijn zich wijd uitspreidenden mantel de hem waarschijnlijk door Sol toegereikte pijlen af.

Als het einde van den weg, waarop zeven poorten aangetroffen worden, bereikt is, wacht den candidaat naar bevrijding nog één poort, de achtste. Is hij deze door gegaan, dan keert hij niet nogmaals terug tot de waterachtige sferen, waar hij zou vallen in den grooten put of krater, die naar een telkens herhaalde geboorte op aarde voert. Deze krater of grot — zegt Porphyrius — heeft, wij vermelden dit reeds, twee openingen of poorten, nam. die van den Kreeft en die van den Steenbok. Door de Noordelijke Poort keeren de zielen telkens tot de aarde terug, door de Zuidelijke stijgen zij op zoodra zij goden worden en niet wederkeeren.

De terugkeerende zielen en de ingewijden worden beiden „Bijen” genoemd; ook de maan en de aarde dragen den naam van „Bij”, terwijl de maan en de god Mithras soms ook de „Stier” genoemd worden. Dit alles staat in verband met het begrip van geboorte en vruchtbaarheid. De leeringen in de Mysteriën over astronomie en astrologie, waaronder die over de teekens van den dierenriem, zijn volgens Phorphyrius in sluiers gehuld, die oneindig veel diepere geheimen bevatten. Daar de ingewijden onder belofte van geheimhouding stonden, kunnen wij niet verwachten veel hieromtrent, zooal iets, van die diepere beteekenis te leeren.

Op vele Mithras-reliefs ziet men den Stier, Taurus, omkronkeld en geworgd door een slang of draak. Dit is een voorstelling van den strijd tusschen den hartstochtaard en het lagere verstand. Andere reliefs hechten een geheel verschillende beteekenis aan deze diervoorstellingen; wij leeren hieruit dat de verklaring van den aard der dieren een andere wordt, naar evenredigheid van hun onderlinge verhouding. Bij de beschouwing van de hier volgende slechts vluchtig omschreven reliefs zien wij dat hun beteekenis trapsgewijze hooger te staan komt; zij sluiten zich aan bij het reeds genoemde relief, dat van den stier en de slang. Het eerste relief vertoont de mensch (Aquarius), die een stier berijdt. Dit is een verwijzing naar de overwinning van het hoogere verstand, de rede, over het lagere verstand of het concrete denkvermogen.

De Leeuw, Leo, genomen als Zonnegod, met aan zijn voeten de slang, maakt de geheele voorstelling tot een Kosmologische, hier verwisselen leeuw en slang geheel van rang, want de leeuw wordt hier het symbool van den Heiligen Geest, zwevende boven de Wateren, de Wateren der Ruimte, nl. de Stof.

Een tweede relief vertoont een man, die een leeuw doodt. Dit is een voorstelling van den laatsten strijd, die gestreden wordt tusschen den god in den mensch en het hoogere verstand, dat als het werktuig van den god aan hem moet ondergeworpen gemaakt worden.

Had in de Mysteriën van Mithras de candidaat tot taak eerst den leeuw, den hartstochtaard, en daarna het denken zelf onder zijn beheersching te brengen, opdat de god klaar en onverwongen zich in hem zou kunnen uitspreken — naar het mij voorkomt, kan zijn

opwaarts streven ook zelfs dan nog niet geëindigd zijn; de evolutie toch neemt nooit een einde.

Boven den God Mithras stelden immers de Mystериëп nog den Æon, den Schepper aller Dingen. Één te worden met dezen Æon, dezen Leeuw-God, was wat als einddoel in de Mystериëп gesteld werd.

Wij vinden dan ook onder de Mithras-reliefs den strijd met den leeuw in twee verschillende symbolen weergegeven, duidende op twee verschillende fasen in 's menschen ontwikkeling. De inwijding tot den Leeuwen-grad duidt op de overwinning van de rede op het concrete verstand, gesymboliseerd o. a. in de op blz. 42 en 43 genoemde voorstellingen van een leeuw met een bij in den bek en een jongeling, gezeten op een leeuw. De laatste of zevende, de Meester-inwijding, waarbij de candidaat aanzat aan den laatsten maaltijd, geeft den os te zien, die ter aarde ligt. Het dooden van den leeuw is dus een handeling ondergeschikt aan die van het dooden van den os.

Er wordt gezegd, dat eertijds achter elken grooten godsdienst Kleine en Grootе Mystериëп waren en achter deze, schoon de massa hiervan niets wist, weder Mystериëп: de ware Mystериëп. Zou het kunnen zijn, vraag ik mij af, dat de Mystериëп van Mithras den candidaat voerden tot den grad van „Vader”, „Pater”, gesymboliseerd door den Stier-doodenden-Mithras, terwijl in de ware Mystериëп, de éénwording met den Æon, als einddoel van den tot god geworden mensch gesteld werd?

Zou ooit een betere uitbeelding gedacht kunnen worden van de éénwording van den mensch met zijn aan hem geheel onderworpen lichaam, dan die van den Æon, die uitbeelding van half mensch, half leeuw? Is de leeuwvorm niet een symbool van kracht? Waarschijnlijk wel, want de godgeworden mensch behoeft niet langer een menschelijk lichaam. Zijn lichaam is Kosmisch geworden, geen menschelijke, maar de gezamenlijke Kosmische krachten spelen er doorheen.

Wij komen tot de zevende — of meesterinwijding. Bij den laatsten maaltijd, waarbij de candidaat aanzit, voordat hij sterft aan het oude leven, om op te staan en te leven tot een hooger bestaan, ligt dus de os en niet de leeuw ter aarde, en de god, die tot dusver in windselen nedergelegen heeft, ontdoet zich van deze. Als een Adelaar

stijgt hij omhoog, de Zon tegemoet. Alleen zijn oog kan de zon aanschouwen, alleen het gelijke kan het gelijke begrijpen.

Wie zal ons de laatste inwijding schetsen? Laten wij ons licht opsteken, het deert niet waar, bij de Gnostieken of de vertolkers van de Weda's. Hier vallen alle scheidsmuren weg, want, moge de toon van het zoeken verschillend zijn, de toon van het vinden is één. Thans staat de zoon voor den Vader, voor den Hoogepriester, voor den Leeraar, die hem tijdens zijn leerlingenschap terzijde stond en dien hij bij den vadersnaam leerde noemen. Groot is zijn verwondering, als hij dien leeraar, zelfs bij zijne laatste inwijding, voor zich ziet. Hij, dien hij als mensch heeft leeren liefhebben en hoogachten, zal hij, die toch mensch is, hem inwijden? Doch hij begrijpt weldra, dat de priester slechts de bemiddelaar is, die de vereeniging van den zoon met den Vader, van den mensch met den inwonenden God, zal helpen tot stand brengen en dat de werkelijke inwijding in volkomen eenzaamheid moet plaats hebben.

Verlaten van allen, vertoeft hij thans in het duister en niet vóór de eenzaamheid volkomen is, niet vóór de mensch een vreemdeling voor zich zelf is geworden, niet vóór hij zich zelf weggegooid heeft, zal hij den God in al diens majesteit aanschouwen. Voor het laatst verheft zich de droesem, die op den bodem van zijn hart gezonken was. Niet voordat hij zijn schoeisel heeft uitgetrokken, niet voordat al, wat aardsch en stoffelijk is, is afgeschud, kan hij den brandenden grond betreden, want deze grond is heilige grond. In den uitersten nood, worstelende binnen in zich met de demonen der duisternis, strijdt de jeugdige Mithras om de kroon der overwinning. Bebloed en gewond, gewond geraakt aan lijden, aan aardsche smart en ontgoocheling, kan hij de hemelsche glorie nog niet aanschouwen. Het is in dezen uitersten nood, dat de Bijbel der Christenen hem de woorden op de lippen legt: „Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?”

Niet alleen ter vertroosting, doch ook ter wille van de waarheid zelve, wijzen de Weda's der Hindoes hem met groote beslistheid op de begoocheling van zijn toestand, waar zij zeggen: In het hart van een iegelijk ben ik gezeten”. Ook de Koran der Mohammedanen trekt voor hem den sluier van voor het verborgene weg, zeggende: „Nader ben ik bij u dan de slagader aan uw hals”.

En zie, de sluier wijkt; stervende, terwijl het stoffelijk kleed, het lichaam, den candidaat ontvalt, vertoont aan zijn geestelijk oog zich de innerlijke God, en het is hier, waar volgens een latere vertaling van de woorden: „Eli, Eli, Lama Sabachtani” de Christus in blijde vervoering uitroept: „Mijn God, Mijn God, hoe verheerlijkt Gij mij!” het is hier dat Mithras spreekt: „Gij, eerste Oorsprong van mijn oorsprong, Gij Geest van mijn eigen geest, die leeft in al uw zonen, verhoor mij, gij Verhoorder, hoor mij aan, ik ben een Mithras”.

Het is hier, waar in de „Bhagawad-Gitā”, Arjuna, den Heiligen Heer aanschouwende, ontroerd stamelt: „Aan U is niemand gelijk”, dat de Heilige Heer aan Arjuna het antwoord geeft: „Noch kan ik door middel van de Weda's, noch door zelfdwang, noch door aalmoezen, noch ook door offering zoodanig gezien worden, als gij Mij hebt gezien” ¹⁾. „Maar door toewijding aan geen ander (dan Mij) kan ik zoodanig gekend worden . . . en gezien in inwezen en kan men tot Mij komen” ²⁾.

Het is hier, dat de Leeraar, de Hiërophant, verdwijnt en de leerling zelf in diens plaats treedt, zelf de Pater Sacrorum wordt, dat de zoon den Vader herkenkende, dat de mensch den innerlijken god begroetende, den God, die immer nabij was, die het eigen zelf was, uitroept: „Ik ben Dat!” en dat het van de lippen van den stervenden mensch, die een Christus wordt en ingaat in het Koninkrijk, zegevierend klinkt: „Het is volbracht”.

Zacht klinkt het door de reien der Engelen: „Eere zij God in den hooge en vrede op aarde, in menschen welbehagen”, „Een Heiland is geboren”! En om dat wonder in de herinnering der menschheid op aarde te doen bewaard blijven, om hem die zoekt te doen vinden, en hem, die klopt de deur te openen, om aan elk te zijner tijd te doen weten, dat het mogelijk is het einde van den weg te bereiken, gaven de Mystериëи achtereenvolgens deze verschillende rustplaatsen op den moeizamen weg aan.

De natuur zelf geeft dit wonder van een nieuwe geboorte te aanschouwen. Elk jaar vertoont de zon op het doek des tijds de geboorte,

1) Bhagawad Gitā 11:55.

2) Bhagawad Gitā 11:54.

den strijd en het lijden van den kosmischen Mithras. Zelfs elken dag wordt voor hen, die zien willen, het aureool der golvende lokken van den jeugdigen Mithras, die zijn dagtaak aanvaardt, veranderd in de doornenkroon van den „Man van Smarte”. Als hij den dagelijkschen strijd strijdt, d. w. z. als hij met zijn licht, zijn warmte en zijn leven de aarde voedt, offert hij zijn lichaam aan de aarde. Deze groote daad van offering wordt gesymboliseerd in de levens-, lijdens- en stervensgeschiedenis van den Christus, en zij is ook het volmaakte beeld van het groote offer van God Zelf, van Hem die zijn leven dagelijks kruisigt in de stof.

Als Mithras 's avonds na volbrachte dagtaak en getooid met de kroon der overwinning, den gouden Zonnewagen beklimt en de bergen afdaald, ten einde in te gaan in zijn hemelsche woning, aan gene zijde der aarde dan zien wij hem, staande in dien Goddelijken Wagen, gehuld in een zee van vlammen inkeeren, opgaan in Zichzelf, stervende aan zichzelf en nochtans levende, Zijn groot Kosmisch offer vervolmakende, opdat al wat een kleed van stof draagt, door Zijn offering vrij moge worden en deelen zal in Zijn gelukzaligheid.

Amsterdam.

MA. CA. DENIER VAN DER GON.

Voor deze kleine studie heb ik vooral gebruik gemaakt van het groote standaardwerk van Prof. F. Cumont, *Textes et monuments figurés relatifs aux Mystères de Mithra*, 4e, 2 vol. Bruxelles, 1896—1899.

Er is van dit boek ook een zeer verkorte uitgave, 8e, in één deel: *Les Mystères de Mithra*, 2e édition revue, Bruxelles, 1902.

Verder ontleende ik eenige gegevens aan G. R. S. Mead. *De Mystериën van Mithra*. Uit het Engelsch, Amsterdam 1908 en aan F. Passauer: *Das Mithraeum auf der Saalburg und das Hedderheimer Altarbild*. Frankfurt 1907. Hieraan is een der teekeningen ontleend, een tweede aan Creuzer's genoemd werk en de overigen zijn dit aan Cumont's boek.

Van belang, hoewel minder voor mijn doel, is hetgeen door Mead is genoemd „een rituaal van zelf-inwijding” en waarvoor mij ten dienste stonden: A. Dieterich. *Eine Mithrasliturgie*, 2e Aufl. Leipzig 1910 en G. R. S. Mead *Een Mithrasritueel*. Uit het Engelsch, Amsterdam, 1908.

